

Togo / maart 2003

Directie Personenverkeer, Migratie- en Vreemdelingenzaken
Afdeling Asiel- en Migratiezaken
Den Haag
070-348 45 17

28 maart 2003

	<i>Pagina</i>
1	4
Inleiding	
2	5
Landeninformatie	
2.1	5
2.1.1	5
2.1.2	6
2.1.3	11
2.2	12
2.3	17
2.4	20
3	22
Mensenrechten	
3.1	22
3.1.1	22
3.1.2	22
3.2	22
3.3	25
3.3.1	25
3.3.2	28
3.3.3	29
3.3.4	29
3.3.5	32
3.3.6	32
3.3.7	35
3.3.8	35
3.3.9	35
3.3.10	35
3.4	36
3.4.1	36
3.4.2	36
3.4.3	38
3.4.4	39
3.4.5	39
4	41
Migratieproblematiek	
4.1	41
4.2	42
4.3	42
4.3.1	43
4.3.2	44
4.4	46
4.5	46

5	Samenvatting	48
	Literatuurlijst	50
	Kaart van Togo	51

1 Inleiding

In dit algemene ambtsbericht wordt de huidige situatie in Togo beschreven voorzover deze van belang is voor de beoordeling van asielverzoeken van personen die afkomstig zijn uit Togo en voor besluitvorming over de terugkeer van afgewezen Togolese asielzoekers. Dit ambtsbericht is een actualisering van eerdere ambtsberichten over de situatie in Togo (laatstelijk 18 februari 2002). Het algemeen ambtsbericht beslaat de periode van februari 2002 tot en met januari 2003.

Dit ambtsbericht is deels gebaseerd op informatie van openbare bronnen. Bij de opstelling is gebruik gemaakt van informatie van verschillende organisaties van de Verenigde Naties, niet-gouvernementele organisaties, vakliteratuur en berichtgeving in de media. Een overzicht van de geraadpleegde openbare bronnen is opgenomen in de literatuurlijst.

Bovendien liggen vertrouwelijke rapportages van de Nederlandse vertegenwoordiging in Accra, Ghana (mede-geaccrediteerd voor Togo), en in EU-lidstaten aan dit algemeen ambtsbericht ten grondslag.

In het algemeen ambtsbericht wordt veelvuldig verwezen naar geraadpleegde openbare bronnen. Daar waar dergelijke bronnen zijn vermeld, is de tekst in veel gevallen ook gebaseerd op informatie die op vertrouwelijke basis is ingewonnen.

In hoofdstuk twee wordt ingegaan op recente ontwikkelingen op politiek, veiligheids- en sociaal-economisch gebied. Deze beschrijving wordt voorafgegaan door een overzicht van de geschiedenis van Togo. Ook is een korte passage over de geografie en de bevolking van Togo opgenomen.

In hoofdstuk drie wordt de mensenrechtensituatie in Togo geschetst. Na een beschrijving van wettelijke garanties en internationale verdragen waarbij Togo partij is, komen de mogelijkheden van toezicht aan de orde. Daarna volgt de beschrijving van de naleving dan wel schending van enkele klassieke mensenrechten. Ten slotte wordt de positie van specifieke groepen belicht.

In hoofdstuk vier komen de opvang van binnenlands ontheemden en van minderjarigen, het beleid van een aantal andere Europese landen inzake asielzoekers uit Togo en activiteiten van internationale organisaties, waaronder de positie van UNHCR, aan de orde.

Een algehele samenvatting volgt in hoofdstuk vijf.

2 Landeninformatie

2.1 Basisgegevens

2.1.1 Land en volk

De Togolese Republiek is gelegen in West-Afrika, tussen Ghana in het westen, Burkina Faso in het noorden en Benin in het oosten. Het aantal inwoners wordt geschat op 5 miljoen.

De bevolking is verdeeld in ongeveer veertig etnische groepen, waarvan Ewé (in het zuiden; 20-25%), Kabyé (in het noorden; 10-15%), Kotokoli (10-15%) en Moba (10-15%) de belangrijkste zijn. Noord-Togo is etnisch diverser dan Zuid-Togo, waar de Ewé in de meerderheid zijn.

In meer detail worden de etnische groepen in Togo in het algemeen verdeeld in zes hoofdcategorieën:

- de Adja-Ewé, met als belangrijkste subgroepen de Ewé, de Ouatchi en de Guins;
- de Akposso-Akébou, die voornamelijk bestaan uit de Akposso en de Akébou;
- de Ana-Ifê, bestaande uit de Ana en de Ifê;
- de Tem-Kabyé, die vooral bestaan uit de Kabyé, Kotokoli, Losso en Lamba;
- de Para-N'gourma, bestaande uit verscheidene etnische groepen waarvan de grootste de Moba en de Gourma zijn;
- andere groepen waaronder de Haoussa, de Peul en vele andere die naar afstamming niet ondergebracht kunnen worden bij de bovengenoemde groepen

Qua religie is de bevolking verdeeld tussen aanhangers van inheemse geloven (59%), christenen (29%) en moslims (12%)¹.

Het Frans is de officiële en handelstaal en het Ewé en Kabyé zijn nationale talen. Daarnaast kennen alle bevolkingsgroepen hun eigen (moeder)taal. Er is een veelvoud aan (stammen)talen, behorend tot de taalfamilies Defoid, Gur, Kwa of Mandeo, die als moedertaal worden gesproken. Belangrijkste handels- en voertalen zijn het Mina (met name in het zuiden) en het Dagomba (met name in het noorden), naast het Ewé, het Kabyé en het Frans (gehele land).²

Het onderwijs vindt plaats in het Frans (lager, middelbaar, beroeps- en universitair). Iedereen die onderwijs heeft gevolgd spreekt ten minste enig Frans.

¹ US DoS, Togo: International Religious Freedom Report 2002, 7 October 2002

² [Http://www.ethnologue.com](http://www.ethnologue.com)

2.1.2 Geschiedenis

In 1894 werd Togoland, waar het huidige Togo deel van uitmaakte, een Duitse kolonie. Na de Eerste Wereldoorlog werd het gebied onder mandaat geplaatst van de Volkerenbond, waarbij Groot-Brittannië de westelijke helft en Frankrijk de oostelijke helft zouden besturen. Het westelijke gedeelte werd in 1956 gevoegd bij het naburige Goudkust (samen het latere Ghana), terwijl het oostelijke gedeelte na een referendum in dat zelfde jaar een autonome republiek werd. In 1960 werd Togo volledig onafhankelijk van Frankrijk. De eerste president van de nieuwe republiek, Sylvanus Olympio, werd in 1963 aan de kant gezet door een militaire staatsgreep onder leiding van kolonel Etienne Gnassingbe Eyadéma. In januari 1967 benoemde deze zichzelf tot president (hetgeen hij nog immer is). De in 1969 opgerichte *Rassemblement pour le Peuple Togolais* (RPT) werd de enige toegestane politieke partij, die vooral diende om de belangen van het leger te beschermen.

Eind jaren '80 kwam een einde aan jaren van relatieve politieke rust. Net als in een aantal andere Afrikaanse landen nam de druk op de regering om meer vrijheden toe te staan toe. Dit leidde in 1990 tot de oprichting van een commissie die een nieuwe grondwet zou ontwerpen, welke bij referendum zou worden voorgelegd aan de bevolking. In maart 1991 ging Eyadéma onder druk van de oppositie akkoord met een amnestie voor politieke dissidenten, legalisering van politieke partijen en de oprichting van een nationale conferentie om de politieke ontwikkeling van het land vorm te geven. In een klimaat van onrust en geweld begon de nationale conferentie in juli 1991, met deelname van 700-1000 gedelegeerden. De conferentie stemde ervoor om de RPT te ontbinden en de wetgevende macht neer te leggen bij een interim-regering, de *Haut Conseil de la République*. Uit vrees voor hernieuwde onrust kwam Eyadéma de oppositie tegemoet en benoemde in september 1991 een nieuw kabinet onder leiding van Joseph Koffigoh.

Het leger en de president legden zich echter niet bij de instelling van deze regering neer. Na maanden van onderhandelingen werd de interim-regering op 1 september 1992 ontbonden. Een nieuwe grondwet werd in een referendum aan de bevolking voorgelegd en met meer dan 98% van de stemmen aangenomen. Zoals beschreven in het ambtsbericht van 21 april 1995 werd deze periode gekenmerkt door ernstige gewelddadigheden over en weer, hetgeen leidde tot een vluchtelingenstroom van honderdduizenden Togolezen naar de buurlanden. In 1993 besloten de EU en andere donoren de ontwikkelingshulp aan Togo tijdelijk op te schorten, uit protest tegen de repressie van het politieke verzet uitgeoefend door de regering Eyadéma. Het duurde nog tot februari 1994 voor de eerste parlementsverkiezingen werden gehouden. De oppositiepartijen behaalden hierbij een nipte overwinning op de regeringspartij. Aan de regering die na deze verkiezingen werd gevormd, werd

evenwel niet deelgenomen door de belangrijke oppositiepartij *Comité d'Action pour le Renouveau* (CAR). Eerste minister werd de leider van de kleinere *Union Togolaise pour la Democratie* (UTD), Edem Kodjo. Eyadéma bleef president.

Eind december 1994 werd een amnestiewet aangenomen die betrekking had op alle politiek gemotiveerde misdrijven van vóór 15 december 1994, en uitdrukkelijk ook op de misdrijven in verband met vermeende pogingen tot staatsgreep van maart 1993 en januari 1994.

Politieke repressie en incidentele geweldsuitbarstingen bleven voorkomen, waarbij president Eyadéma zijn greep op de macht wist te behouden.

Als gevolg van kleine verschuivingen in de machtsverhoudingen in het parlement kon de RPT in augustus 1996 de regering Kodjo ten val brengen. Op 20 augustus 1996 benoemde de president de technocraat Kwassi Klutse als premier van een nieuwe regering. Zowel de CAR als de UTD weigerden zitting te nemen in deze regering, als gevolg waarvan de regering bijna geheel bestond uit aanhangers van Eyadéma. Als gevolg van nog verdere verschuivingen verwierf de RPT in november 1996 eenenveertig (van de 81) zetels en daarmee een absolute meerderheid. De groeiende machteloosheid van de oppositie ging samen met een toename van straatdemonstraties en stakingen.

Bij de twijfelachtig verlopen verkiezingen van juni 1998 werd Eyadéma met een kleine marge opnieuw tot president gekozen. De voornaamste tegenkandidaat Gilchrist Olympio, zoon van de eerste president en leider van de (niet in het parlement vertegenwoordigde) oppositiepartij *Union des Forces du Changement* (UFC), eiste de overwinning op. Zijn claim werd gesteund door de andere oppositiepartijen en UFC-aanhangers gingen na de verkiezingen massaal de straat op om hun ongenoegen kenbaar te maken.

De regering kondigde parlamentsverkiezingen af voor maart 1999. De belangrijkste oppositiepartijen besloten de verkiezingen te boycotten. Uiteindelijk deden alleen RPT, twaalf onafhankelijke kandidaten en twee kleine, aan Eyadéma loyale partijen mee. De officiële schatting van de opkomst was 66%, volgens de oppositie echter was deze slechts 10%. In juni 1999 benoemde de president een nieuwe regering, die voor een groot gedeelte bestond uit eigen aanhangers. De aanvankelijk nieuwe benoemde premier Eugène Koffi Abodoli werd eind augustus 2000 weggestemd door het parlement en vervangen door een ander RPT-lid Agbéyomé Messan Kodjo.

In juli 1999 tekenden regering en oppositie, evenals de internationale 'facilitatoren', het *Accord-Cadre de Lomé* (kaderovereenkomst van Lomé). In dit akkoord kwamen regering en oppositie het volgende overeen:

- in de grondwet moeten nieuwe clausules opgenomen worden inzake de status van de oppositie en van voormalige politieke leiders, de financiering van politieke partijen, de persvrijheid en de rol van de toezichthouder op de media (de *Haute autorité de l'audiovisuel et de la communication* / HAAC);
- verkiezingen moeten op een democratische en transparante wijze worden gehouden. Een onafhankelijke nationale kiesraad moet worden opgericht, evenals mechanismen om de overgang naar democratie te voltooien. In maart 2000 zouden vervroegde parlementaire verkiezingen plaatsvinden. Generaal Eyadéma zal, conform de grondwet, niet meedingen in de presidentiële verkiezingen van 2003;
- alle Togolese vluchtelingen hebben het recht op terugkeer en op veiligheid.

Het *Comité Paritaire de Suivi* (uitvoeringscomité) van het akkoord, bestaande uit vertegenwoordigers van regering en oppositie, stelde vervolgens een nieuwe kieswet op, die in december 1999 aan de regering werd gestuurd. Na goedkeuring door de regering werd in maart 2000, na lange onderhandelingen, de kieswet ook door het parlement aangenomen. De wet vormt de basis van de nationale kiesraad, de *Commission Electorale Nationale Indépendante* (CENI), die de verkiezingen moet organiseren en controleren. Het parlement heeft de tekst van de wet nogal afgezwakt, onder andere voor wat de door de oppositie gewenste sterkere rol van de nationale kiesraad betreft. Dit is niet verwonderlijk, aangezien de regeringsgezinde partijen de overgrote meerderheid in het parlement vormen. Een belangrijke bepaling van de kieswet is dat beslissingen binnen de nationale kiesraad een quorum van 80% vereisen. Deze eis moet verzekeren dat regeringsvertegenwoordigers binnen de nationale kiesraad geen beslissingen kunnen nemen zonder de deelname van de oppositie.

De hoop die gewekt was door de Kaderovereenkomst van Lomé werd de bodem ingeslagen door de moeizame uitvoering van de gemaakte afspraken. Aanvankelijk werd, onder zware druk van internationale donoren, 14 oktober 2001 vastgesteld als datum voor de parlementsverkiezingen. Voor de internationale donoren was het houden van transparante verkiezingen een voorwaarde voor het hervatten van financiële hulp.

Eerst op 27 juli 2001 diende de regering een verzoek om de reeds toegezegde financiële steun voor het organiseren van de verkiezingen in bij de EU, de Internationale Organisatie voor Francophonie (IOF) en het *United Nations Development Programme* (UNDP).

Het gebrek aan fondsen bemoeilijkte de werkzaamheden van de nationale kiesraad. Ook weigerde president Eyadéma in te gaan op een verzoek om het aantal kiesdistricten in Lomé te vergroten. Oppositiepartijen stelden dat het bestaande verschil in omvang van kiesdistricten tot oneerlijke verkiezingen zou

leiden. Door de regering werd een 'moraliteitstest'³ verplicht gesteld voor alle verkiezingskandidaten, leden van de nationale kiesraad, van de lokale kiesraden en van de commissies voor de verkiezingslijsten en -kaarten.

Daarnaast had premier Kodjo in een brief aan het CPS reeds in februari 2001 zijn twijfels geuit over onder andere de werkbaarheid van het verplichte quorum van 80% voor beslissingen door de nationale kiesraad.

Deze brief en het rapport van de VN/OAE-onderzoekscommissie naar de onrechtmatigheden rond de verkiezingen van 1998, leidden tot politieke protesten.

In de aanloop naar de – overigens later weer uitgestelde- verkiezingen in 2001, werd het optreden van de overheid in toenemende mate repressief. Zo werden studentenleiders geschorst (Kodjo Gbodzisi en Kondi Gnandi), journalisten en redacteuren (Lucien Messan) en oppositieleiders (Harry Octavianus Olympio en Yawovi Agboyibo) gearresteerd en gedetineerd. Van de gedetineerden zat slechts Agboyibo aan het begin van de verslagperiode (februari 2002) nog gevangen.

Eveneens in augustus 2001 twijfelde premier Kodjo publiekelijk aan de wijsheid om president Eyadéma niet te laten meedingen in de presidentsverkiezingen van 2003. De voorzitter van het parlement opperde bij de opening van het parlementaire jaar op 2 oktober 2001 de mogelijkheid om de grondwet te wijzigen om een derde termijn van Eyadéma mogelijk te maken.

Van 16 tot 27 augustus 2001 bezocht een technische missie van de VN Lomé en bracht een rapport uit waarin de kieswet, de samenstelling en de werkwijze van de nationale kiesraad werd bekritiseerd. De oppositie protesteerde en wees erop dat dit het resultaat is van (het gebrek aan) de dialoog tussen regeringspartij en oppositie. De verkiezingen, oorspronkelijk voorzien voor oktober 2001, werden naar aanleiding van het VN-rapport uitgesteld.

Het VN/OAE-onderzoek naar mensenrechtenschendingen in 1998 en 1999

In mei 1999 publiceerde Amnesty International (AI) een rapport over de situatie in Togo, getiteld *Togo: Rule of Terror*.⁴

In het rapport beschreef AI een serie mensenrechtenschendingen, met name in de periode voorafgaand aan de presidentsverkiezingen van 1998 en de parlementaire verkiezingen van 1999. Het rapport stelt dat honderden personen, waaronder militairen, buitengerechtelijk geëxecuteerd werden gedurende de verkiezingscampagne en nadat de resultaten waren bekendgemaakt in juni 1998. Boeren en vissers meldden dat wekenlang lijken aanspoelden op de stranden van

³ Een van de in deze test gehanteerde criteria is dat men niet tot meer dan zes maanden gevangenisstraf veroordeeld mag zijn geweest.

⁴ Amnesty International, *Togo: Rule of Terror*, 5 mei 1999

Togo en Benin. Ook nam het aantal willekeurige arrestaties toe in die periode, aldus het rapport.

De regering ontkende de inhoud van het rapport van AI heftig. In februari 2001 bevestigde echter een gemeenschappelijke onderzoekscommissie van de VN en de OAE – die in juni 2000 was ingesteld op verzoek van Togo – de meeste van AI's bevindingen (zie ook 2.2).⁵

Ondanks pogingen van de regering om getuigen en journalisten het zwijgen op te leggen, bevestigde het VN/OAE-rapport dat lijken waren aangespoeld langs de kust van Togo en Benin. De commissie concludeerde dat mensenrechten systematisch geschonden werden en dat in Togo een cultuur van straffeloosheid heerst. Het rapport bevatte belangrijke aanbevelingen, zoals een juridisch onderzoek naar de moorden, de berechting van de daders, de bescherming van getuigen en de invoering van wetten om verdere schendingen te voorkomen. Het riep ook op tot de instelling van een speciale rapporteur van de VN voor Togo. De commissie was echter niet in staat het aantal en de identiteit van de slachtoffers te bevestigen. Wel concludeerde zij dat buitengerechterlijke executies vooral gericht waren op politieke activisten die lid waren van oppositiepartijen. Wat de daders betreft wijzen de bevindingen op individuen verbonden met veiligheidsdiensten, de gendarmerie en de milities die samenwerken met de autoriteiten. Naast executies hebben deze elementen zich schuldig gemaakt aan marteling en mishandeling van gevangenen, en verkrachting en ontvoering van vrouwen in bepaalde gebieden. Gewapende militieleden, opererend in groepen, nauw verbonden met de autoriteiten, en naar verluidt gesteund door de toenmalige directeur van de haven van Lomé, Agbéyomé Kodjo, zouden op het platteland vrouwen hebben verkracht voor de ogen van hun echtgenoten, alvorens hen te ontvoeren en voor geld over te geven aan andere mannen.

De Togolese regering heeft de bevindingen van de VN/OAE-commissie verworpen als onvoldoende bewezen.⁶

Toch benoemde de regering, overeenkomstig de aanbevelingen van de VN/OAE-commissie, een juridische commissie van vier leden, geleid door de voorzitter van het Hooggerechtshof, om de beschuldigingen te onderzoeken, en zo nodig gerechtelijke actie te ondernemen tegen de daders. De integriteit van de juridische commissie blijft echter twijfelachtig daar alle leden hun positie te danken hebben aan de president.

In de VN-mensenrechtencommissie leidde het rapport van de VN/OAE-commissie vooralsnog niet tot een besluit.⁷

⁵ Rapport de la Commission d'Enquête Internationale pour le Togo, UN/ECOSOC, E/CN.4/2001/134, E/CN.4/Sub.2/2001/3, 22 februari 2001

⁶ UN, *57th session Commission on Human Rights*, E/CN.4/2001/SR.14, 26 juni 2001

⁷ Togo behoort niet tot de landen waarvoor de VN een speciale rapporteur voor de mensenrechten heeft aangesteld. Wel staat het land regelmatig op de agenda, bijvoorbeeld

Amnesty International meldde dat sinds begin 2001 zeker tien personen in Togo, Ghana en Benin, waarvan sommigen hadden samengewerkt met de VN/OAE-onderzoekscommissie, bedreigd waren door de Togolese autoriteiten en hadden moeten vluchten.

Ook andere internationale waarnemers blijven twifelen aan de bescherming van de getuigen die door de onderzoekscommissie gehoord zijn. Zo meldde de pers dat van twee lokale bestuursfunctionarissen, die getuigd hadden voor de commissie, één uit zijn functie ontheven is en één heeft moeten vluchten.

De overige betrekkingen van Togo met de internationale gemeenschap

Togo bekleedde van juli 2000 tot juli 2001 het voorzitterschap van de OAE. In dit kader heeft president Eyadéma zich actief beziggehouden met de verschillende conflicten in Afrika (de crisis tussen Liberia, Guinee en Sierra Leone; het vredesproces in Burundi; nationale verzoening in Ivoorkust). Zijn pogingen op deze wijze zijn internationale aanzien te verhogen, leden echter onder de bekendmaking van de resultaten van de VN/OAE-onderzoekscommissie. De betrekkingen met de westerse landen en met name de EU verbeterden in de periode voorafgaand aan de verslagperiode aanvankelijk enigszins met het concreter worden van de voorbereidingen voor nieuwe verkiezingen, al ondervonden ook deze een terugslag met de publicatie van het onderzoeksrapport.

2.1.3 Staatsinrichting

De Togolese Republiek is verdeeld in vijf administratieve eenheden (*régions*), te weten: De La Kara, Des Plateaux, Des Savanes, Du Centre en Maritime.

De Grondwet van 1992 stipuleert de scheiding der machten als volgt:

- de uitvoerende macht is in handen van de president en diens regering. De president wordt elke vijf jaar gekozen in rechtstreekse verkiezingen; slechts twee presidentiële termijnen per president zijn toegestaan. De premier wordt benoemd door de president; de president en de premier benoemen gezamenlijk de leden van het kabinet;
- de wetgevende macht ligt bij de Nationale Vergadering (het parlement), bestaande uit 81 leden die elke vijf jaar rechtstreeks worden gekozen. Eerst in april 1991 werden andere politieke partijen toegestaan dan de regeringspartij *Rassemblement du Peuple Togolais* (RPT). In de huidige Nationale Vergadering zijn wegens een boycot van de verkiezingen van maart 1999 door de oppositie naast de RPT echter geen andere partijen vertegenwoordigd;

van de VN Mensenrechtencommissie en van de Derde Commissie van de Algemene Vergadering.

- De rechtsprekende macht berust bij de rechtbanken, met boven in de hiërarchie het *Cour Constitutionnelle*, het *Cour d'Appel* en het *Cour Suprême*. Verder zijn er lagere *Tribunaux de première instance* (zie verder 3.3.5). De Grondwet biedt een aantal waarborgen, ook voor wat mensenrechten betreft. De feitelijke praktijk wordt beschreven in 3.3.

Op 30 december 2002 werd artikel 59 van de grondwet aangepast. De oude tekst, die slechts twee ambtstermijnen van vijf jaar van een zittende president mogelijk maakt, werd aangepast zodat het aantal ambtstermijnen niet langer beperkt is. Daarnaast werd de minimumleeftijd voor presidentskandidaten verlaagd van 45 naar 35 jaar.

2.2 Politieke ontwikkelingen

In deze paragraaf zal een korte beschrijving worden gegeven van het politieke krachtenveld in Togo en de politieke ontwikkelingen die in de verslagperiode (februari 2002 – januari 2003) plaatsvonden. De politieke ontwikkelingen hebben vooral betrekking op de gebeurtenissen voorafgaand aan en volgend op de parlementsverkiezingen van oktober 2002. Deze verkiezingen werden, mede door een boycot van de, versplinterde, oppositiepartijen, gewonnen door de zittende regeringspartij van president Eyadéma. Na de verkiezingen besloten de oppositiepartijen een samenwerkingsverband aan te gaan. Zoals gevreesd door de oppositiepartijen, gebruikte president Eyadéma de verkregen meerderheid in het parlement om een grondwetswijziging door te voeren, die het hem mogelijk maakt om een derde (en volgende) termijn te dienen als president.

Ontwikkelingen binnen de regering

De partij van president Gnassingbe Eyadéma, *Rassemblement du Peuple Togolais* (RPT) domineert sinds 1969 het politieke toneel. De RPT wordt gesteund door de strijdkrachten en kan door de politieke ervaring van voorman Eyadéma, een sterke partijorganisatie en (fysieke) intimidatie van oppositieleden, haar machtspositie eenvoudig behouden.

Eind juni 2002 beschuldigde premier Agbéyomé Messan Kodjo de zittende regering van corruptie en despotisme in een 14 bladzijden tellende verklaring.⁸ Door de autoriteiten werd snel gereageerd op Kodjo's beschuldigingen. Op 27 juni 2002 werd Kodjo ontslagen. Bovendien verhaalde het Anti-Corruptie Comité begin juli 2002 van misstanden en slecht management in de haven van Lomé, waarvan Kodjo directeur was vanaf 1993. De openbare aanklager beschuldigde de

⁸

EIU, *Country Report – Togo*, October 2002

oud-premier van belediging van het staatshoofd en het verstoren van de openbare orde. Kodjo werd als partijlid van de RPT geroyeerd.

In juli 2002 werd Koffi Sama, voorheen minister van Onderwijs en Wetenschap en secretaris-generaal van de RPT, benoemd als premier. Sama vormde een nieuwe regering waarin het aantal ministers, om budgettaire redenen, werd teruggebracht van 20 tot 17. In tegenstelling tot zijn voorganger voegt Sama zich naar de wensen van president Eyadéma.

Vooralsnog heeft de wisseling van premier nauwelijks politieke consequenties gehad. De positie van de RPT blijft onveranderd sterk evenals die van president Eyadéma. Wel rommelt het binnen de RPT-partijgelederen (referte voormalig premier Kodjo en parlamentslid Péré) en zijn er berichten dat de populariteit van de president in zijn regio van herkomst⁹ en onder de strijdkrachten afneemt.

Door het *Comité national de solidarité citoyenne pour la république* (Solida), dat zich een hervormingsgezinde factie van de RPT noemt, werd op 8 augustus 2002 in de oppositiepublicatie *La Tribune du Peuple* een verklaring afgedrukt. Daarin werd een debat geëist over het falen van de regering in het herstellen van de totstandkoming van de economische groei en het totstandbrengen van politieke dialoog. Beide kwesties waren door parlamentslid Péré opgebracht in een brief, gedateerd op 24 maart 2002, die hij in april 2002 had verzonden aan de RPT-leden.

Ook Péré werd na het uiten van kritiek geroyeerd als RPT-lid.

Regionaal blijft de positie van president Eyadéma sterk. Zijn benoeming als bemiddelaar bij de onderhandelingen tussen de strijdende partijen in Ivoorkust in oktober 2002 gaf de Togolese president de kans zich als 'elder statesman' van de regio te profileren. Door de oppositiepartijen werd de rol die Eyadéma hier speelt als twijfelachtig betiteld. De Togolese president zou zijn benoeming hebben afgedwongen om zijn internationale positie te versterken tot ongenoegen van de Senegalese president Abdoulaye Wade. Eyadéma's regionale rol als vredesstichter maakt het internationale donoren moeilijker om hun ongenoegen uit te spreken over zijn optreden in eigen land. Overigens werd de rol van bemiddelaar in het Ivoiriaanse conflict vanaf begin 2003 overgenomen door Frankrijk.

Ontwikkelingen binnen de oppositie

De sterk verdeelde oppositie vindt zijn aanhang vooral onder de hoger opgeleide bevolking van het zuiden, met name onder de grote Ewé bevolkingsgroep rond Lomé. De belangrijkste oppositiepartijen zijn:

- de *Union des Forces du Changement* (UFC) van Gilchrist Olympio;
- het *Comité d'Action pour le Renouveau* (CAR) van Yawovi Agboyibo;

⁹

Weekblad Motion d'Information, Lomé 18 november 2002

- de *Union Togolaise pour la Démocratie* (UTD) van Edem Kodjo.

Agboyibo werd in augustus 2001 gedetineerd wegens belasting van de premier. Na zes maanden gevangenschap werd hij in maart 2002 vrijgelaten.¹⁰

Onder de benaming *Coalition des Forces Démocratiques* (CFD) vormde de CAR op 8 augustus 2002 een eenheidsfront met Léopold Gnininvi's *Convention démocratique des peuples africains* (CDPA), Antoine Folly's *Union des démocrates socialistes du Togo* en Aimé Gogué's *Association pour la démocratie et le développement intégral*.

Gilchrist Olympio verblijft nog steeds in (vrijwillige) ballingschap in het buitenland. Onder de nieuwe kieswet (zie verder) zou hij, omdat hij niet woonachtig is in Togo, niet kunnen meedoen aan de aanstaande presidentsverkiezingen. Ditzelfde geldt voor voormalig premier Agbéyomé Kodjo, die in zelfgekozen ballingschap in Frankrijk verkeert, en bovendien onder de huidige grondwet niet kan meedoen aan deze verkiezingen omdat hij afkomstig is uit Benin.¹¹ In interviews distantieert Kodjo zich van zijn voormalige RPT-partijgenoten en roept hij op tot actie tegen de zittende regering. Gezien Kodjo's staat van dienst als havendirecteur zal hij niet op internationale steun kunnen rekenen.

Verloop parlamentsverkiezingen

De nationale kiesraad werd in april 2002 eenzijdig door de zittende regering ontbonden. Vervolgens werden zeven rechters (*Comité des sept Magistrats: C7*) benoemd om de taken van de nationale kiesraad over te nemen. Daarop trokken de voornaamste oppositiepartijen zich terug uit het verkiezingsproces en riepen zij kiezers op om de verkiezingen te boycotten.

Een andere reden voor protest vanuit de oppositie was het ontbinden van de Nationale Vergadering slechts 10 dagen voor de verkiezingen, in plaats van de in de grondwet gestelde 60 dagen.

Op 27 oktober 2002 vonden de reeds tweemaal uitgestelde verkiezingen plaats. Aan de voorwaarden van de Kaderovereenkomst van Lomé van 1999 werd echter niet voldaan. Zo werd de nationale kiesraad ontbonden en waren geen clausules in de grondwet opgenomen inzake de status van de oppositie en van voormalige politieke leiders, de financiering van politieke partijen, de persvrijheid (zie ook 3.3.1) en de rol van de HAAC.

De beslissing destijds (in de kieswet van maart 2000, zie 2.1.2), dat beslissingen van de nationale kiesraad een quorum van 80% vereisen, was bedoeld als waarborg voor een democratische gang van zaken binnen de nationale kiesraad.

¹⁰ Amnesty International, *Freedom of expression under attack in Togo*, update april 2002

¹¹ Aklele/Le Scorpion, 6 januari 2003

De opschorting van deelname van de oppositiepartijen na de detentie van Agboyibo gekoppeld aan dit vereiste, verlamde het beslissingproces echter dusdanig, dat het gestelde doel - het organiseren en controleren van de verkiezingen - niet uitgevoerd kon worden.

Premier Kodjo had over de doelmatigheid van het quorum reeds in februari 2001 zijn twijfels geuit in een brief aan het CPS, hetgeen destijds tot woedende reacties leidde van de oppositie.

De verkiezingen hadden een lage opkomst (67% volgens de officiële cijfers, hoewel waarnemers lagere opkomsten waarnamen, met uitzondering van Eyadéma's thuisbasis Kara). De verkiezingsdag verliep zonder geweld. Hoewel de RPT 72 (was 79) van de 81 zetels behaalde, is de uitkomst niet representatief te noemen: de belangrijkste oppositiepartijen hadden opgeroepen tot een boycot. De oppositiepartijen die wel aan de verkiezingen deelnamen, en ook enkele zetels wisten te behalen bij de parlementsverkiezingen van oktober 2002, zijn: *Rassemblement pour le soutien de la démocratie et du développement* (RSDD), *La Juvento*, *Union pour la démocratie et le progrès* (UDPS) en de *Mouvement des croyants pour légalité et la paix* (MOCEP). Vooralsnog blijft de politieke crisis binnen Togo voortbestaan. Een voorbeeld daarvan is de demonstratie op 9 november 2002 waarbij enige honderden mensen protesteerden tegen de gang van zaken voor en gedurende de verkiezingen. Overigens organiseerden RPT-aanhangers een tegen-demonstratie.¹²

Heikele kwesties als de status van de oppositie, de financiering van politieke partijen, het imago van Togo in het buitenland, de rol van de media en het al dan niet verlenen van immuniteit aan voormalige staatshoofden en veiligheidsfunctionarissen blijven onopgelost.

De *Convergence patriotique panafricaine* van Edem Kodjo en de UFC van Gilchrist Olympio sloten zich na de verkiezingen (in december 2002) aan bij het in augustus 2002 gevormde eenheidsfront van oppositiepartijen. In totaal bundelden zich tien oppositiepartijen in de CFD.¹³

Voormalig RPT-lid Dahuku Péré, evenals de president een Kabyé uit het noorden, werd aanvankelijk benoemd als voorzitter van de CFD.¹⁴ Na de aansluiting van de UFC nam Olympio kortstondig deze rol over. In februari 2003 stapte de UFC uit de CFD nadat Agboyibo namens de CFD een viertal kandidaten had voorgelegd

¹² Paris Radio France, 'Opposition leader Kodjo says October polls a 'masquerade'', 10 november 2002

¹³ Le Monde, Togo: L'opposition mobilise contre le candidat Eyadéma, 7 december 2002

¹⁴ Motion d'Information, 2 december 2002 en Le Courrier du Citoyen, 6 december 2002

voor de kiesraad voor de presidentiële verkiezingen. Olympio kon zich niet vinden in het CFD besluit om zitting te nemen in de kiesraad.¹⁵

(Grond)wetswijzigingen

Met name de kwestie van de immuniteit voor het voormalige staatshoofd en zijn familie ligt volgens de oppositie ten grondslag aan de grondwetswijzigingen van 30 december 2002 die aanblijven van president Eyadéma mogelijk maken.

Ondanks hogergenoemde problemen binnen de RPT, ging het parlement op 30 december 2002 accoord met een aanpassing van artikel 59 van de grondwet. De oude tekst, die slechts twee ambtstermijnen van vijf jaar van een zittende president mogelijk maakt, werd aangepast zodat het aantal ambtstermijnen niet langer beperkt is. Daarnaast werd de minimumleeftijd voor presidentskandidaten verlaagd van 45 naar 35 jaar. Dit maakt het mogelijk voor de zonen van de huidige president om zich te zijner tijd verkiesbaar te stellen.

Naar aanleiding van de grondwetswijziging van 30 december 2002 die het president Eyadéma mogelijk maakt zich herkiesbaar te stellen, riepen de oppositiepartijen de bevolking op tot burgerlijke ongehoorzaamheid. Ook werden burgers opgeroepen rode kleding te dragen als symbool van verzet tegen het gewelddadige regime van president Eyadéma. Oppositieleider Gilchrist Olympio stelde dat Eyadéma niet alleen zijn eigen bevolking, maar ook de buitenlandse politieke gesprekspartners heeft misleid door eerst de Kaderovereenkomst van Lomé te ondertekenen en zich vervolgens niet te houden aan de daarin gemaakte afspraken. Ter gelegenheid van de herdenkingen van de 40e sterfdag van zijn vader, Sylvanus, op 12 januari 2003, riep Gilchrist Olympio de bevolking nogmaals op alle middelen aan te grijpen om zich te verzetten tegen voortzetting van het huidige regime.

Op 6 februari 2003 werd een nieuwe kieswet goedgekeurd in het parlement. Daarin wordt de kiesraad teruggebracht van tien tot negen leden: vier vertegenwoordigers van de regeringspartij en vier van de oppositiepartijen, het negende kiesraadlid is de president van het Hof van Beroep in Lomé die de beslissende stem kan uitbrengen. De stembureaus, die volgens de vorige kieswet nog half door de oppositie en half door de overheid zouden worden bemand, zullen nu volledig onder beheer van de zittende regering vallen. Ook werd vastgelegd dat presidentskandidaten bewijs moeten leveren dat zij in Togo woonachtig zijn. Deze voorwaarde zou Gilchrist Olympio, leider van de UFC, buitenspel kunnen zetten.¹⁶

¹⁵ AFP, *L'UFC 'suspend' sa participation aux activités de la coalition de l'opposition*, 22 februari 2003 en *Le Togolais, Du rifici à la CFD: l'UFC court-circuitée suspend sa participation*, 23 februari 2003

¹⁶ IRIN, *Togo: New code reduces mandate of independent electoral commission*, 10 february 2003

Wijzigingen binnen het kabinet

Op 3 december 2002 werden een portefeuillewisseling binnen het kabinet en de benoeming van een aantal nieuwe ministers bekend gemaakt. Het nieuwe kabinet bestaat uit 21 ministers. Opvallend is het vertrek van Minister van Buitenlandse Zaken Koffi Panou en Minister van Binnenlandse Zaken Generaal (Akawilu) Sizing Walla. Met name Sizing Walla had in zijn tijd als minister vergaande bevoegdheden. Deze waren onder het in augustus 2002 ingevoerde amendement op de perswet nog uitgebreid met de mogelijkheid om onder het mom van het beschermen van de openbare orde en de nationale veiligheid de persvrijheid drastisch te beperken (zie ook 3.3.1).

2.3 Veiligheidssituatie

Togo verkeert niet in een situatie van burgeroorlog en is niet als partij betrokken bij een internationaal conflict. Hoewel etnische spanningen voorkomen (zie 3.4.3) hebben deze in de verslagperiode niet geleid tot etnisch geweld.

Leger en politie

Togo kent een politiemacht en een leger (Forces Armées Togolaises / FAT) waarvan de gendarmerie deel uitmaakt.

Hoewel het leger formeel onder het gezag van de Minister van Defensie valt en de politiemacht onder dat van de Minister van Binnenlandse Zaken, staan alle in feite onder direct gezag van president Eyadéma.¹⁷ Militairen bekleeden verschillende hoge posities in de maatschappij, inclusief economische sleutelposities.

Leger en politie spelen een rol bij het onderdrukken van politieke protesten en plegen daarbij ernstige mensenrechtenschendingen¹⁸. De VN/OAE-onderzoekscommissie naar mensenrechtenschendingen in 1998 en 1999 vond aanwijzingen dat individuen verbonden met veiligheidsdiensten¹⁹, de gendarmerie en de militias die samenwerken met de autoriteiten, dader zijn van buitengerechtigde executies, marteling en mishandeling van gevangenen, verkrachting en ontvoering van vrouwen en roof.²⁰ Vergrijpen door leden van leger en politie worden in de meeste gevallen niet berecht.

¹⁷ US Department of State, Togo, Country Report on Human Rights practices 2001, March 4, 2002

¹⁸ EIU, Togo Country Profile 2002

¹⁹ 'security forces', waarmee blijkbaar (ook) politie en leger worden bedoeld

²⁰ Rapport de la Commission d'Enquête Internationale pour le Togo, UN/ECOSOC, E/CN.4/2001/134, E/CN.4/Sub.2/2001/3, 22 februari 2001

Kenmerkend voor de repressie is de onberekenbaarheid van de tegen de slachtoffers genomen maatregelen (arrestatie, bedreiging, afranseling, huisuitzetting, foltering en/of moord), waardoor een klimaat van subtiele maar zeer efficiënte politieke onderdrukking heerst. In de meeste gevallen is niet duidelijk of de leden van leger en politie op bevel of op eigen initiatief handelden. In elk geval worden daders nauwelijks ter verantwoording geroepen. Overigens maken leger en politie zich ook geregeld schuldig aan criminele activiteiten. Het onderscheid tussen politieke en criminele aanvallen is vaak nauwelijks te maken, omdat leger en politie ook bij criminele activiteiten bij voorkeur, uit angst voor bestraffing, hun slachtoffers uitkiezen onder de aanhangers van de oppositie.

Het leger (Forces Armées Togolaises / FAT, inclusief gendarmerie)

Togo kent geen dienstplicht, wel de mogelijkheid vrijwillig gedurende twee jaar (verlengbaar) dienst te nemen. De selectie- en bevorderingscriteria richten zich minder op professionele competentie dan op etnische afkomst (stamleden van de president, Kabyé, worden bevooroordeeld) en aanpassing aan het systeem. Rekrutering voor de tweejarige dienstperiode is bij de wet geregeld en wordt uitgevoerd door een mobiele commissie die alle prefecturen van het land afreist. Gedwongen rekrutering komt niet voor.

De minimumleeftijd voor dienstneming is 18 jaar. De militaire training duurt zes maanden in nationale 'centres interarmées'. Na deze training tekenen mannen voor een tweejarige periode die verlengd kan worden. Voor beroepssoldaten duurt de dienstduur 20 jaar, voor onderofficieren 25 jaar en voor hogere officieren 30 jaar. Officieren kunnen afhankelijk van hun leeftijd hun dienstduur beëindigen en met pensioen gaan. Er zijn twee militaire scholen in Togo, de 'école de sous-officiers' van Tamedja en de 'école d'officiers' van Pya, voor leerlingen vanaf 18 jaar. Er is ook een school voor kinderen (van 6 tot 18 jaar) van officieren en andere bevoorrechte militairen, het 'Prytanée militaire' te Tchitchao.²¹

Het Togolese leger telt 7.700 man, onderverdeeld als volgt:²²

- landmacht	6.500
- Gendarmerie	750
- marine	200
- luchtmacht	250

Het leger valt onder het ministerie van Defensie. Landmacht, luchtmacht en marine hebben elk hun eigen stafchef (met de rang van luitenant-kolonel), die gedrieën vallen onder een stafchef (met de rang van kolonel), die weer onder de

²¹ Coalition to stop the use of Child Soldiers: Togo, <http://www.child-soldiers.org>

²² The International Institute for Strategic Studies (IISS), *The Military Balance 2001*; andere schattingen gaan uit van 10.000 personen waarvan 2.200 werkzaam bij de gendarmerie en 1.000 elk bij luchtmacht en marine.

minister van Defensie valt. De organisatie komt in principe overeen met die van het Franse leger.

De landmacht omvat de infanterie (twee regimenten), de presidentiële garde (800 elitesoldaten onder het rechtstreekse commando van president Eyadéma), een regiment paracommando's en een ondersteuningsregiment. Tegen de wettelijke bepalingen in oefenen legereenheden nog steeds politiefuncties uit. Zij zijn echter nog minder dan politie en gendarmerie op ordehandhavende taken voorbereid. Verscheidene regimenten van het leger zijn gestationeerd door het gehele land. De bases in Kara en Lomé zijn het beste uitgerust. De, binnen het leger niet geliefde, zoon van de president, Ernest Gnassingbe Eyadéma, staat aan het hoofd van de basis in Kara die de noordelijke militaire zone bestrijkt, en voert een waar schrikbewind. Deze zoon van de president, met de rang van kolonel, wordt beschuldigd van ernstige mensenrechtenschendingen tegen politieke tegenstanders van de regering.

Op het Afrikaanse continent heeft het leger gediend in verscheidene internationale vredesmissies onder de VN of de OAE, onder meer in Angola, Congo Brazzaville, Sierra Leone en de Centraal-Afrikaanse Republiek.

De gendarmerie is het best georganiseerde onderdeel van het Togolese leger en beschikt over de naar verhouding beste uitrusting. Het hoofd van de gendarmerie, tevens hoofd van de binnenlandse veiligheidsdienst, legt direct verantwoording af aan en is een vertrouweling van president Eyadéma.

Ongeveer 90 procent van de officieren en 70 procent van de soldaten maken deel uit van de Kabyé, de etnische groep uit het noorden van Togo waar ook president Eyadéma uit afkomstig is. De loyaliteit van het leger is voornamelijk gebaseerd op de etnische afkomst van de militairen en het feit dat militairen hun salaris op tijd ontvangen, in tegenstelling tot andere overheidsfunctionarissen. Desertie zou economisch zeer onverstandig zijn en komt dan ook nauwelijks voor.

De politie

De politie wordt aangeduid met *Sûreté Nationale* en valt onder het ministerie van Binnenlandse Zaken.²³ Het ontbreekt de politie (evenals de gendarmerie) niet zozeer aan duidelijke voorschriften als wel aan een goede training. Met name het proportioneel optreden van ordediensten wordt niet geoefend.

Ook bij de politie zijn de Kabyé oververtegenwoordigd.

Overigens is niet duidelijk wat de rolverdeling is tussen politie en gendarmerie op het gebied van handhaving van de openbare orde.

Milities

²³

US Department of State, *Togo: Country Reports on Human Rights Practices 2001*, 4 maart 2002

Het rapport van de VN/OAE-onderzoekscommissie naar mensenrechtenschendingen in 1998 en 1999 maakt melding van ‘milities die samenwerken met de autoriteiten’ en van ‘gewapende militieleden, opererend in groepen, nauw verbonden met de autoriteiten’. Over dergelijke milities is nauwelijks iets bekend. Het gaat naar alle waarschijnlijkheid om illegale groepen aanhangers/lijfwachters van belangrijke figuren.

Het CPS besloot in juli 2001 dat de effectieve ontbinding van milities en van alle illegale gewapende groepen, als deze bestaan, door de competente overheidsdiensten ter hand zal worden genomen.

2.4 Sociaal-economische situatie

Togo behoort tot de categorie minst ontwikkelde landen: op de internationale ranglijst voor sociaal-economische ontwikkeling, de *Human Development Index*, staat het land op de 128e plaats van 174 landen.²⁴ Hoewel de urbanisatie toeneemt is het merendeel van de bevolking (69%) voor zijn inkomsten afhankelijk van landbouw²⁵. Exportproducten zijn voornamelijk cacao, katoen en koffie en fosfaten. Het *Office Togolais des Phosphates* (OTP) is de vierde producent van fosfaten voor de productie van kunstmest op de wereldmarkt. De marktprijs voor fosfaten en katoen daalde echter en de inkomsten uit export zijn te laag vergeleken bij de uitgaven voor de benodigde te importeren producten.

Door de crisis in Ivoorkust weken een aantal buurlanden, die niet over een eigen haven beschikken (Mali, Burkina Faso en Niger) voor hun vrachtvervoer uit naar de haven van Lomé. Dit zorgt voor extra inkomsten en verbetert de economische positie van de haven.²⁶

In 1998 werd de steun van de EU en andere internationale donoren opgeschort vanwege de gang van zaken bij de presidentsverkiezingen. De financiële bijdrage van de EU voor het organiseren van verkiezingen (zie ook 2.1.2) werd per 31 mei 2002 stopgezet nadat de nationale kiesraad was vervangen door de C7. President Eyadéma bracht in juni 2002 een bezoek aan de voorzitter van de Commissie van de EU, Prodi, om hervatting van de financiële hulp aan Togo te bepleiten. Zolang de Togolese overheid echter geen pogingen onderneemt tot daadwerkelijke democratisering en een verbetering van de mensenrechtensituatie, zal hiervan geen sprake van zijn.

Het monetair hervormingsprogramma, waarover in april 2001 overeenstemming werd bereikt met het Internationale Monetaire Fonds (IMF) werd succesvol

²⁴ UNDP, *Human Development Report*, 2001

²⁵ FAO, *Togo: Présentation générale*, 2001

²⁶ Le Combat du Peuple, 23 december 2002

afgerond. Door de overheid werden maatregelen genomen om de uitgaven te controleren, (achterstallige) belastingen te innen en corruptie tegen te gaan. Desalniettemin is het niet waarschijnlijk dat het IMF financiële steun, anders dan technische bijdragen, zal hervatten totdat de relaties met de EU zijn genormaliseerd.²⁷

Voor 2002 is een lichte economische groei voorzien al zal de economische situatie over het geheel slecht blijven, hetgeen te zien is aan de hoge (jeugd)werkloosheid, dure medische zorg (als gevolg waarvan velen onbehandeld blijven) en betalingsachterstanden van ambtenarensalarissen.

3 Mensenrechten

3.1 Juridische context

3.1.1 Verdragen

Togo is partij bij de belangrijkste mensenrechtenverdragen, zoals het Verdrag inzake de Burger- en Politieke Rechten (*ICCPR*), het Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (*ICESC*), het Verdrag tegen Foltering en andere wrede onmenselijke of ontorende behandeling of bestraffing (*CAT*), het Verdrag inzake de Rechten van het Kind (*CRC*), het Verdrag inzake Eliminatie van alle Vormen van Discriminatie van de Vrouw (*CEDAW*), het Verdrag inzake de Eliminatie van alle vormen van Rassendiscriminatie (*CERD*), het Verdrag inzake de status van Vluchtelingen en het bijbehorende Protocol evenals het Verdrag van de OAE van 1969, de *International Labour Organization* (ILO) Conventies nr. 138 (inzake de minimumleeftijd voor arbeid door kinderen) en 182 (inzake de ergste vormen van kinderarbeid).

In de laatste vijf jaar (en in vele gevallen veel langer) heeft Togo echter niet voldaan aan veel van zijn rapportageverplichtingen in het kader van deze verdragen. Tijdens de 76e bijeenkomst van het VN-Mensenrechtencomité werd het derde periodieke rapport in het kader van het ICCPR door Togo ingediend (zie 3.2).

3.1.2 Nationale wetgeving

De grondwet van 1992 bevat voorzieningen die de mensenrechten bevorderen en beschermen. Tevens waarborgt de grondwet dat internationale instrumenten ter handhaving van de mensenrechten boven de nationale wetgeving prevaleren. Deze instrumenten zijn grotendeels geïncorporeerd in nationale wetgeving. Bovendien kunnen internationale verdragen voor de rechtbanken worden ingeroepen. In de praktijk heerst echter een grote discrepantie tussen de wetsteksten en de naleving hiervan (zie ook 3.3.5).

3.2 Toezicht

Van de zijde van de overheid werden inspanningen op het gebied van mensenrechten verricht door de in 1998 benoemde minister voor Bevordering van de Democratie en de Rechtsstaat. Dit ministerie heeft instructies doen uitgaan aan politie, leger, veiligheidsdiensten en gevangenis om naleving van de

elementaire mensenrechten te waarborgen door het opleggen van disciplinaire maatregelen. Het ministerie van Bevordering van de Democratie en de Rechtstaat is inmiddels opgegaan in het ministerie van Binnenlandse Zaken.

Daarnaast bestaat de (overheids-) *Commission Nationale des Droits de l'Homme* (CNDH) die moet rapporteren over mensenrechtenschendingen. Deze in 1987 opgerichte²⁸ Commissie kampt met aanzienlijke materiële en financiële problemen. De CNDH doet sterk aan zelfcensuur en is daardoor beperkt geloofwaardig. De benoeming van de 17 leden is onderworpen aan parlementaire goedkeuring en de samenstelling wordt sterk gedomineerd door aanhangers van de president.²⁹

Op nationaal niveau wordt de mensenrechtensituatie voorts gevolgd door een aantal betrouwbare non-gouvernementele organisaties (ngo's) waaronder de *Ligue Togolaise des Droits de l'Homme* (LTDH), de *Association Togolaise pour la Défense et la Promotion des Droits Humains* (ATDPDH), *Centre d'Observation et de Promotion de l'Etat de Droit* (COPEP) en de *Action des Chrétiens pour l'Abolition de la Torture* (ACAT).

Deze organisaties kunnen hun werk doen, zij het niet altijd ongehinderd. Hun functioneren wordt regelmatig bemoeilijkt als gevolg van intimidatie in de vorm van geweld door (aanhangers van) de regering en willekeurige arrestaties. Na een gesprek met afgevaardigden van het Europese Parlement, in aanwezigheid van de Togolese ambassadeur, op 19 februari 2003 werden leden van ACAT in Togo door de autoriteiten lastiggevallen. Voorzitter Yannick Bigah zag zich zelfs gedwongen het land te ontvluchten.³⁰

Daarnaast kampen deze organisaties met een tekort aan financiële middelen en leden. Het tekort aan leden wordt mede toegeschreven aan angst onder de bevolking om met dergelijke organisaties geassocieerd te worden.

Internationale mensenrechtenorganisaties als *Amnesty International* (AI) en *Human Rights Watch* (HRW) publiceren met enige regelmaat over Togo. Na de publicatie van het rapport '*Togo, Rule of Terror*' over de verkiezingen van 1998 werd AI niet meer toegelaten tot Togo. De nationale afdeling van AI kon haar werkzaamheden in 2000 hervatten, maar de verantwoordelijke functionarissen bleven in ballingschap.

²⁸ zie voor mandaat: UN, Core document forming part of the reports States Parties: Togo, HRI, CORE/I/Add.38/Rev.1, 12 september 1996

²⁹ onder meer: HRW, *Protectors or Pretenders? Government Human Rights Commissions in Africa, Togo*, 2001, en US DoS Togo: Country Report on Human Rights

³⁰ Persbericht Parlement Européen/Commission du développement et de la coopération, *Droits de l'homme: l'Ambassadeur du Togo sur le gril*, 19 februari 2003

Behandeling van het VN/OAE-rapport in de Mensenrechtencommissie

Op 2 april 2002 verklaarde premier Agbéyomé Messan Kodjo in een speech voor de VN-Mensenrechtencommissie dat de beschuldigingen uit het Amnesty International Rapport (zie 2.1) niet op waarheid berustten. De nationale commissie, die was ingesteld om onderzoek naar de buitengerechterlijke executies te verrichten, had geen bewijzen kunnen vinden om de vermeende feiten die door Amnesty International waren opgesomd te ontkennen of te bevestigen. Volgens Kodjo was het AI-rapport verworpen door de (secretaris-generaals van de) OAE en de VN.³¹

Op 22 oktober 2002 werd tijdens de 76e bijeenkomst van het VN-Mensenrechtencomité het derde periodieke rapport van Togo in het kader van de rapportageverplichting voor het Verdrag inzake de Burger- en Politieke Rechten (ICCPR) besproken. Door het comité werden de bevindingen in het VN/OAE-rapport samengevat als 'het gedurende 1998 bestaan van een situatie waarin systematisch mensenrechten werden geschonden in Togo'. Bezorgdheid werd uitgesproken over overheidsgeweld tegen burgers, met name leden van de oppositie en de pers. Hoewel de Togolese overheid diverse mensenrechtenverdragen heeft ondertekend, is dit niet volledig weerspiegeld in de wetgeving.

Het Mensenrechtencomité beval aan de wetgeving aan te passen om deze overeen te laten komen met de inhoud van het Verdrag inzake de Burger- en Politieke Rechten. Bijvoorbeeld door het aantal misdaden waarvoor de doodstraf kan worden uitgesproken te beperken, de perswet te herzien en discriminatie van vrouwen te verbieden.

De Togolese delegatie repliceerde dat de geloofwaardigheid van de VN is aangetast door het uitbrengen van een rapport dat niet op waarheid berust en dat de publicaties in de pers de discussie over mensenrechten tussen de VN en de Togolese autoriteiten geen goed hebben gedaan.

Als voornaamste argument werd aangevoerd dat geen bewijzen zijn gevonden voor het aanspoelen van lijken aan de Togolese kust.³²

Zowel door het VN-Mensenrechtencomité³³ als in het Europese parlement³⁴ werd zorg uitgesproken over het plaatsvinden van mensenrechtenschendingen. Het waarborgen van primaire mensenrechten, zoals volgens de autoriteiten is vastgelegd in de grondwet, wordt niet weerspiegeld in de rechtspraak, de

³¹ VN persbericht, [High Government Officials of China, Togo and Viet Nam address Commission on Human Rights](#), 58th session, 2 april 2002

³² VN persbericht, [Human Rights Committee considers third period report of Togo](#), 76th session, 22 oktober 2002

³³ VN persbericht, [Human Rights Committee concludes seventy-sixth session/Adopts Final Conclusions and Recommendations on Reports of Egypt and Togo](#), 1 November 2002

³⁴ Union européenne, [Parlement européen: compte rendu de la commission droit de l'homme sur Togo](#), 8 maart 2003

tenuitvoerlegging van strafmaatregelen en het handhaven van de openbare orde. Zo drong het VN-Mensenrechtencomité aan op maatregelen als het ongeldig verklaren van bekentenissen verkregen onder dwang en marteling, het vrijlaten van willekeurig gearresteerde burgers en het respecteren van vrijheid van meningsuiting en vergadering.

3.3 Naleving en schending

Onderstaand worden de naleving van een aantal grondrechten (in 3.3.1 tot en met 3.3.10) en de mensenrechtensituatie van een aantal specifieke groepen (in 3.4) beschreven.

In de aanloop naar de verkiezingen zijn de politieke spanningen toegenomen, hetgeen onder meer tot uiting kwam in het optreden van leger en politie bij demonstraties, in het verhinderen van partijbijeenkomsten en in intimidatie van oppositieleden. Excessief geweld werd daarbij niet geschuwd.

Criminaliteit is tamelijk gebruikelijk en neemt toe naarmate de bevolking als gevolg van de economische malaise verpaupert.

3.3.1 Vrijheid van meningsuiting

De grondwet garandeert de vrije meningsuiting. In de lagere wetgeving wordt deze vrijheid echter beperkt. In augustus 2002 werd een verhoging van de geldboetes en onvoorwaardelijke gevangenisstraf voorgesteld voor opzettelijke publicatie van onjuiste informatie of belediging van het staatshoofd, staatsorganen of overheidsdienaren. In februari 2000 werd een amendement op de perswet van 1998 van kracht zodat journalistieke uitingen die als misplaatst worden gezien konden worden behandeld conform het strafrecht. Op 10 augustus 2000 nam het parlement een wet aan die een voltooide journalistieke opleiding verplicht stelde voor (nieuwe) journalisten, dit terwijl er geen journalistieke opleidingen in Togo zijn.

In de praktijk intimeerden leger en politie herhaaldelijk journalisten door bedreigingen, (soms kortdurende) detenties en strafrechtelijke vervolging voor laster of smaad. Zie voor een overzicht van arrestaties en detenties gedurende de verslagperiode hoofdstuk 3.3.6.

Incidenteel, met een toename in de periode voor de verkiezingen, vielen politie en gendarmes krantenverkopers lastig en namen zij oppositiekranen in beslag nog voor deze hun lezers konden bereiken. In april 2002 gebeurde dat met zeven publicaties. Doelwit hiervan waren o.a. *La Tribune du Peuple*, *Motion d'Information*, *Le Regard* en *Combat du Peuple*. Directe aanleiding tot

inbeslagname was in deze zeven gevallen het laten uitlekken van de inhoud van een brief die door Dahuku Péré, RPT-partijlid en voormalig voorzitter van het parlement, aan zijn mede-partijleden was geschreven. In deze brief beschuldigde Péré het centrale comité van de RPT ervan te hebben gefaald in het herstellen van de economische groei en het totstandbrengen van politieke dialoog.

Desondanks kent Togo een levendige pers die voor het grootste deel sterk gepolitiseerd is en soms zeer kritisch ten opzichte van president Eyadéma, hetgeen tot herhaalde problemen met de regering leidt. Ongeveer zestien particuliere bladen komen met enige regelmaat uit; de kwaliteit van deze bladen is gemiddeld genomen matig. Ondanks de soms toegepaste zelfcensuur, werden oppositiebladen herhaaldelijk in beslag genomen. Sinds de invoering van de nieuwe perswet in februari 2000 werden 22 publicaties in beslaggenomen hetgeen leidde tot aanzienlijke financiële verliezen voor de betrokken uitgevers. Vooral een van Togo's oudste tijdschriften *Le crocodile*³⁵, en *Motion d'Information*, een pro-UFC weekblad,³⁶ hebben onder de inbeslagnames te lijden.

Voorbeelden van inbeslagname in de verslagperiode zijn:

- 29 maart 2002: *Le Nouveau Combattant*, vanwege een artikel waarin de president wordt beschreven als een 'handelaar in illegale diamanten' door een in Lomé gevestigde advocaat;
- 6 april 2002: *Crocodile* vanwege twee artikelen. Een daarvan bekritiseert Ernest Gnassingbé's veiligheidsbeleid in Kara;
- 4 april 2002: *La Tribune du peuple* vanwege 'kwetsend commentaar' geuit in een artikel over mishandeling van een arrestant door drie agenten van de *Forces armées togolaises* (FAT).³⁷ De schrijver van het artikel, de redacteur Kodjo Afatsao Siliadin, dook onder;
- 8 april 2002: *Motion d'Information* vanwege een artikel waarin werd gezegd dat enkele tientallen pro-oppositie studenten aan arrestatie konden ontsnappen²⁹;
- 9 april 2002: *Regard* vanwege het publiceren van bevindingen van Amnesty International over mensenrechtenschendingen in Togo²⁹;
- 2 en 3 augustus 2002: respectievelijk *Agoo Nami* en *Nouvel Echo*, vanwege het refereren aan een lijst in het Amerikaanse tijdschrift *Forbes*, waarop president Eyadéma zou voorkomen met een vermogen van 4,5 biljoen dollar³⁸. Eyadéma toonde de bewuste lijst in een televisieuitzending en *Forbes*

³⁵ EIU, *Country Report – Togo*, July 2002

³⁶ Reporters without Borders/RSF, *L'hebdomaire Motion d'Information empêché de paraître depuis un mois*, 20 november 2002

³⁷ Reporters sans frontières, *Togo: trois journaux saisis pour des articles sur les droits de l'homme*, 10 april 2002

³⁸ Reporters sans frontières, Togo: *De nouvelles saisies de journaux*, 6 augustus 2002

bevestigde vervolgens schriftelijk dat de Togolese president niet op deze lijst voorkomt³⁹.

Daarnaast werd in december 2002 ontdekt dat tussenhandelaren, die exemplaren van vier pro-oppositie publicaties (*Le Regard*, *Le Reporter*, *L'Événement* en *Le Crocodile*) afnamen en doorverkochten, zelf – tegen lagere kosten - exemplaren lieten drukken en doorverkochten. De getroffen publicaties derfden hierdoor inkomsten. Zij besloten vanaf januari 2003 hun uitgaven uitsluitend rechtstreeks via de krantenverkopers te distribueren.

Radio is het belangrijkste massacommunicatiemiddel omdat kranten en televisie duur zijn en de meeste oppositiebladen niet buiten Lomé verspreid worden. Afgezien van twee staatsradiostations (waaronder Radio Lomé), zijn er meer dan 30 particuliere radiostations actief. Twee hiervan, Radio Avenir en Galaxy FM, hebben banden met de RPT. Sinds 1999 brengen enkele particuliere radiostations enig binnenlands nieuws, maar nauwelijks de politieke commentaren en kritieken die de geschreven pers kenmerken. Zodra dat wel gebeurt, grijpt de overheid in via de HAAC.

De zendapparatuur van het particuliere radiostation *Victoire* werd op 7 februari 2002 in beslaggenomen. De HAAC had *Victoire* verzocht om de uitzending te staken van twee programma's waarin kritiek werd geuit op de regering.⁴⁰

Op 28 februari 2003 werd het radiostation FM Radio Tropik op last van de HAAC gesloten. Aangenomen wordt dat het uitzenden van een programma waarin oppositieleden zich uitten de oorzaak van de sluiting was, maar er werd geen officiële reden opgegeven.

De academische vrijheid op de enige universiteit van het land wordt beperkt door bezorgdheid onder de academische staf over mogelijke repressie van de kant van de regering of regeringsgezinde militairen. Studenten behorende tot de oppositie worden geïntimideerd via een systeem van informanten dat kan leiden tot vervolging door de overheid. Als zij zich profileren worden ze soms hardhandig aangepakt.⁴¹

Na de problemen die studentenbonden in de eerste helft van 2001 ondervonden bij confrontatie met leger en politie (zie het algemene ambtsbericht van 18 februari 2002) kwamen in de verslagperiode geen berichten naar buiten over oppositie-activiteiten van studentenbonden.

³⁹ Forbes, *We Didn't Count Him*, *Honest*, 16 augustus 2002

⁴⁰ Reporters sans frontières, *Togo: Une radio libre fermée par les autorités*, 11 februari 2002

⁴¹ US DoS, *Country Reports on Human Rights Practices – 2001, Togo*, maart 2002

3.3.2 Vrijheid van vereniging en vergadering

De grondwet voorziet in de vrijheid van vereniging en vergadering. Sinds 1991 kent Togo een meerpartijensysteem, hetgeen ook in de grondwet is vastgelegd. Politieke oppositie wordt in Togo meestal in partijverband gevoerd. Er zijn, sedert 1991, geen politieke partijen verboden. Ook is er een veelheid aan ngo's.

Togo heeft verscheidene vakbonden en federaties van vakbonden. Tot de laatste behoren de *Confédération Nationale des Travailleurs Togolais* (CNTT, die nauw verbonden is met de overheid), de *Confédération Syndicale des Travailleurs Togolais* (CSTT), de *Union Nationale des Syndicats Indépendants* (UNSIT) en de *Union des Syndicats Libres*. De beroepsbevolking in de formele sector omvat slechts 20% van de totale beroepsbevolking, van die 20% is 60 – 70% lid of sympathisant van een vakbond. Wanneer vakbondsleiders en –leden zich aansluiten bij politieke protesten tegen de regering, kunnen zij te maken krijgen met tegenacties van de kant van politie en leger.

In de verslagperiode is het aantal repressieve maatregelen toegenomen. Zo werden vooraanstaande leden van de oppositie gearresteerd of mishandeld en werden demonstraties verboden. Vooral in het noorden des lands werden bijeenkomsten van de UFC, ook bij partijleden thuis, verstoord.

Oppositieleiders worden geïntimideerd en zien zich soms gedwongen (tijdelijk) in ballingschap te gaan. Dit geldt ook voor RPT-leden die zich keren tegen het beleid van de zittende regering.

Op 16 februari 2002 gingen meer dan 2.000 mensen in Lomé de straat op om te demonstreren tegen de aanpassing van de kieswet en de detentie van oppositieleider Yawovi Agboyibo. De partij van Agboyibo, het CAR, was een van de organisatoren van deze demonstratie.⁴²

Medio augustus 2002 werden bijeenkomsten van oppositiepartijen die hadden opgeroepen tot een boycot van de verkiezingen verboden. De oppositiepartijen die wel deelnamen aan de parlementsverkiezingen mochten wel in het openbaar bijeenkomen.⁴³

Op 9 november 2002 riep de oppositie wederom op tot protest tegen het verloop van de parlementaire verkiezingen in oktober. Enkele honderden demonstranten in Lomé gaven hieraan gehoor. Ex-premier Edem Kodjo verklaarde ter gelegenheid van deze demonstratie dat, evenals bij de presidentiële verkiezingen in juni 1998,

⁴² IRIN, *Togo: Protests against amendments to electoral code*, 18 februari 2002

⁴³ EIU, *Country Report - Togo*, January 2003

ook bij deze recente verkiezingen is gefraudeerd met de verkiezingsresultaten.⁴⁴ Bij het uiteenslaan van deze demonstratie door de gendarmerie vielen enkele gewonden.⁴⁵

3.3.3 Vrijheid van godsdienst

De grondwet voorziet in vrijheid van godsdienst. Dit recht wordt gerespecteerd. Naar schatting hangt meer dan de helft van de bevolking traditionele godsdiensten aan, terwijl 29% christelijk is (22% rooms-katholiek en 7% protestant) en 12% (Soennitisch) moslim.

De traditionele, animistische, godsdiensten maken gebruik van traditionele Afrikaanse religieuze praktijken. Een deel van deze praktijken, waarbij bijvoorbeeld dieren ritueel worden geofferd, staat bekend als 'voodoo'. Hoewel het gebruik van deze laatste term veelal negatieve associaties oproept, wordt 'voodoo' door de betrokkenen niet per definitie als negatief ervaren. Daarenboven vinden er nauwelijks of geen mensenrechtenschendingen plaats bij het uitvoeren van 'voodoo'-rituelen.

Zoals voor elke andere vorm van geloofsbelijdenis, is de mate waarin geloof in voodoo het handelen van een persoon beïnvloedt sterk individueel bepaald.

3.3.4 Bewegingsvrijheid

De grondwet voorziet in de vrijheid om binnen Togo, en naar en van het buitenland te reizen. In de praktijk zijn er wel enkele beperkingen. Zo kan men in het land weliswaar zonder identiteitspapieren reizen, maar op vele wegen bevinden zich militaire wegversperringen, waar auto's en individuen willekeurig onderzocht kunnen worden. Het gebrek aan discipline van sommige soldaten bij deze wegblokkades, dat zich veelal uit in verzoeken om geld voordat burgers mogen passeren, belemmert de vrijheid van beweging. Daarnaast is in het noorden de vrijheid van beweging van leden van de oppositie niet gegarandeerd, daar zij bij wegversperringen, als zij herkend worden, worden lastiggevalen en soms tegengehouden.

Een identiteitskaart kan verkregen worden bij het politiebureau in de woonplaats van de aanvrager. Er zijn twee mogelijke procedures om een identiteitskaart te

⁴⁴

Paris Radio France Internationale, uitzending van 10 november 2002

⁴⁵

<http://www.ambafrance-tg.org>, overzicht *Politique intérieure – Novembre 2002*

verkrijgen, namelijk via een vader of broer die al een Togolese identiteitskaart heeft, of via een zelfstandige aanvraag.

Voor de zelfstandige aanvraag dienen een authentiek geboortebewijs, een door de dorpschef ondertekend formulier plus een door de traditionele leider van het gebied (*paramount chief* of *area chief*) en aanvrager ondertekend formulier ingediend te worden bij het politiebureau in de woonplaats. Voor de aanvraag via vader of broer dient een authentiek geboortebewijs te worden overgelegd; tevens dient de vader of broer de aanvrager te vergezellen naar het politiebureau en zijn identiteitskaart te laten zien.

De politie verifieert de overgelegde documenten op authenticiteit en waarheid van de informatie, en geeft bij een positieve uitslag van dit onderzoek een certificaat van Togolese nationaliteit uit. Vervolgens dient de aanvrager bij de politie een aanvraagformulier voor een identiteitskaart in, vergezeld van het certificaat van Togolese nationaliteit en pasfoto's. De politie reikt daarop de identiteitskaart uit.

Een kind dient binnen dertig dagen na de geboorte te worden geregistreerd in het geboorteregister van zijn of haar woonplaats door een van de ouders. De ouders ontvangen dan een origineel geboortebewijs, waarvan indien gewenst op ieder moment gelegaliseerde fotokopieën kunnen worden gemaakt door het bureau van de burgemeester. Een ongeregistreerd kind kan na het verlopen van de dertig-dagen-termijn slechts een vervangend geboortecertificaat verkrijgen door een juridisch proces te doorlopen. Het Hof van Justitie stelt de benodigde documenten op, op verzoek van betrokken partijen. Ook van vervangende geboortecertificaten kan het bureau van de burgemeester gelegaliseerde kopieën afgeven.

De Togolese nationaliteit komt toe aan kinderen die geboren worden in Togo uit ouders die eveneens in Togo geboren zijn. Ook een kind geboren uit een Togolese vader en/of moeder is Togolees. De nationaliteit kan bevestigd worden via een certificaat van Togolese nationaliteit.

Aan de afgifte van een paspoort worden sinds december 1997 strikte eisen gesteld. De afgiftebevoegdheid is gelegd bij de gendarmerie, om corruptie en onrechtmatige afgifte tegen te gaan. Sinds begin 2000 worden nieuwe, minder gemakkelijk te vervalsen, paspoorten uitgegeven. Desondanks is het in vele gevallen mogelijk correct opgestelde documenten, maar gebaseerd op valse gegevens, te verkrijgen.

De procedure ter verkrijging van een paspoort is als volgt. Eerst gaat men naar het stadhuis van de woonplaats met een familielid of vriend, die met een formulier tegenover de autoriteiten verklaart zich voor de aanvrager garant te stellen. Dit formulier wordt door de burgemeester getekend; een geboorteakte en een nationaliteitsverklaring worden door dezelfde burgemeester gelegaliseerd. Bij het paspoortkantoor in Lomé vult de aanvrager vervolgens een aanvraagformulier in,

zet zijn vingerafdrukken op de achterzijde en overlegt de drie genoemde documenten, vergezeld van pasfoto's en leges. Na twee weken ontvangt men het paspoort. Alle paspoorten staan centraal geregistreerd in een database bij het genoemde paspoortkantoor. Tot mei 2000 konden kinderen eerst vanaf 12 jaar zelfstandig over een paspoort beschikken. Toen heeft de regering, in het kader van de strijd tegen kindersmokkel, bepaald dat er niet langer een minimumleeftijd is om een paspoort aan te vragen.

In principe hebben alle Togolese staatsburgers met een geldig Togolees identiteitsdocument het recht op vrije in- en uitreis in de drie buurlanden van Togo (Benin, Burkina Faso en Ghana) en de overige landen behorend tot de ECOWAS (de economische gemeenschap van West-Afrikaanse staten). De grenzen met deze landen kunnen zonder problemen, en zo nodig zonder de grenscontroles te passeren, overschreden worden.

Vele Togolese vrouwen zijn niet in het bezit van documenten als identiteitskaart, uittreksel van geboorteregister of trouwboekje, hetgeen hen uitsluit van wettelijke bescherming en burgerschap. Een getrouwde vrouw kan slechts met toestemming van haar echtgenoot een paspoort aanvragen.

Het aanvragen van asiel in het buitenland vormt in beginsel bij terugkeer in Togo geen aanleiding voor represailles van de kant van de overheid. Wel wordt de binnenkomst van terugkerende asielzoekers soms vertraagd doordat de autoriteiten de nationaliteit en identiteit van de betrokkene willen verifiëren. Daartoe wordt meestal de hulp van familie (of vrienden) gezocht. Het komt voor dat een terugkerende asielzoeker om die reden gedwongen is de nacht op het vliegveld door te brengen.

Om het land per vliegtuig te kunnen verlaten moet men beschikken over een geldig paspoort, een ticket en een instapkaart / boarding pass. Ondanks de strenge controles op de luchthaven is het echter mogelijk om 'ongecontroleerd' het land te verlaten mits de immigratiebeambten worden omgekocht. Minderjarigen kunnen zonder problemen alleen reizen, mits in het bezit van een paspoort (zie 4.4), al gelden bij jonge kinderen de regels van de desbetreffende luchtvaartmaatschappij voor ongeleid reizen.

Lijnvluchten naar en vanuit Europa worden driemaal wekelijks (vertrek vanuit Lomé op zondag, woensdag en vrijdag) onderhouden door Air France. Daarnaast is het mogelijk om met een Afrikaanse luchtvaartmaatschappij (Air Senegal, Ethiopian Airways) en een tussenstop naar Europa te vliegen.

Er zijn verschillende rederijen die regelmatig tussen Togo en Europa varen. Het betreft hier verbindingen die het merendeel van de havens in West Afrika aandoen. De vaarduur van Lomé naar Antwerpen is 17 dagen.

3.3.5 Rechtsgang

Het rechtssysteem hanteert zowel traditioneel recht als een op Frans recht gebaseerd systeem. Er bestaat een aantal procedurele waarborgen, zoals het recht op een advocaat en het recht op hoger beroep. Dergelijke procedures worden over het algemeen gerespecteerd.

De rechterlijke macht staat in het algemeen tamelijk zwak ten opzichte van de uitvoerende macht. Naar verluidt behoort een belangrijk deel van de rechters van met name de hogere rechtbanken tot de aanhang van president Eyadéma, hetgeen de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht niet ten goede komt. Het komt voor dat personen die het regime onwelgevallig zijn, ten onrechte gerechtelijk vervolgd worden, bijvoorbeeld voor commune delicten. Gerechtelijke procedures lijken te worden gebruikt om oppositieleiders op een zijspoor te zetten. De arrestaties en gerechtelijke vervolging van Yawovi Agboyibo, Harry Octavianus Olympio en Lucien Messan (zie 2.2) zijn belangrijke voorbeelden hiervan uit de vorige verslagperiode. Zo was de rechter die Agboyibo veroordeelde tevens vertegenwoordiger van de RPT in de nationale kiesraad.

Ook straffeloosheid blijft een probleem, met name ten aanzien van leden van leger en politie en personen in de directe omgeving van de president.

Voor misdrijven begaan door militairen bestaat een militair gerechtshof, waarin zaken echter achter gesloten deuren worden behandeld.

Behalve door druk vanuit de uitvoerende macht wordt de rechtsgang bedreigd door gebrek aan financiële en personele middelen.

Op het platteland kunnen dorpsoudsten kleinere strafrechtelijke en civielrechtelijke zaken berechten. Degenen die de traditionele rechtspraak verwerpen kunnen hun zaak voor de reguliere rechtbank brengen.

3.3.6 Arrestaties en detenties

Willekeurige arrestatie en detentie zijn een probleem in Togo.

In de praktijk worden verdachten vaak langer vastgehouden dan de wettelijk voorgeschreven termijnen, soms zonder formele aanklacht. Wettelijk kunnen gearresteerde personen tot 48 uur vastgehouden worden zonder rechterlijk bevel, en kan deze periode in zwaarwegende gevallen met 48 uur verlengd worden. Verdachten moeten vaak lang op hun proces wachten wegens de gebrekkige

capaciteit van de rechterlijke macht. Naar schatting bestaat ongeveer de helft van de gevangenisbevolking uit personen die nog op hun proces wachten.

In het voorjaar van 2001 is een anti-corruptie-comité opgericht door de regering. De leden zijn persoonlijk door president Eyadéma aangewezen. Het comité heeft vergaande bevoegdheden en kan bijvoorbeeld iemand laten opsluiten zonder betrokkene eerst in staat van beschuldiging te stellen. Gezaghebbende waarnemers hebben de indruk dat het comité arbitrair opereert en gebruikt wordt om loyaliteit af te dwingen van regerings- en partijfunctionarissen dan wel interne (partij)conflicten op te lossen.

In de verslagperiode vonden (onder andere) de volgende incidenten plaats.

Op 14 april 2002 werd Hippolyte Agboh, uitgever van het weekblad *L'Exilé*, gearresteerd. Een dag eerder waren exemplaren van deze uitgave in beslaggenomen vanwege een artikel over het verongelukken van een van de dochters van de president dat niet op waarheid berustte.⁴⁶

Op 5 juni 2002 werden de redacteur, Basile Agboh, en een journalist van het weekblad *Le Scorpion (Aklele)*, gearresteerd. De journalist werd de volgende dag vrijgelaten. Agboh werd pas na 60 dagen voorwaardelijk vrijgelaten. Aanleiding was een artikel waarin werd gemeld dat (Gabriel) Agbéyomé Messan Kodjo, voormalig premier, met de dood was bedreigd door Ernest Gnassingbé Eyadéma.⁴⁷

Op 6 augustus 2002 werd de voorzitter van de oppositiepartij *Parti des travailleurs* (PT), tevens leider van de beweging *Quelle solution pour le Togo?* (opgericht begin 2001), Claude Améganvi, gearresteerd na een onderhoud met de minister van Binnenlandse Zaken. Améganvi had tijdens dit gesprek verzocht om de invrijheidstelling van twee onderwijzers, Djoura Tiguéna en Takana Badjessa. Beiden waren op 23 juli 2002 gedetineerd wegens het verspreiden van pamfletten voor *Quelle Solution pour le Togo?* Op 13 september 2002 werd Améganvi veroordeeld tot vier maanden gevangenisstraf wegens 'laster'.⁴⁸ Hij werd op 8 februari 2003 – na zes maanden te hebben uitgezeten- in vrijheid gesteld.⁴⁹

Op 13 september 2002 werd Julien Ayi, directeur van *Nouvel Echo*, gearresteerd vanwege een artikel over de vermeende rijkdom en illegale valutahandel van

⁴⁶ CPJ, brief aan president Gnassingbé Eyadéma, <http://www.cpj.org/protests/00ltr/Togo10may00pl.html>

⁴⁷ Reporters without borders/RSF, [Editor of Le Scorpion released provisionally](#), 19 augustus 2002

⁴⁸ Amnesty International, persbericht 13 september 2002

⁴⁹ www.letogolais.com, [Claude Améganvi: enfin libre!](#), 9 februari 2003

president Eyadéma. Ayi werd veroordeeld tot vier maanden gevangenisstraf en een geldboete. De eindredacteur, Alphonse Névamé Klu, eindredacteur van *Nouvel Echo*, die na de verschijning van het artikel was ondergedoken, werd bij verstek veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf en een geldboete.⁵⁰ Hoewel in eerste instantie Claude Améganvi werd genoemd als de schrijver, bleek later Eloi Koussawo de auteur te zijn.⁵¹ Koussawo leidt de oppositiebeweging MO5 vanuit het buitenland.⁵²

Eind september werd Jean Pierre Fabré, voorzitter van de UFC, gearresteerd toen hij op weg was naar een partijbijeenkomst.⁵³

Op 27 oktober 2002, de dag van de verkiezingen, berichtte de UFC in een communiqué over een brief aan de minister van Binnenlandse Zaken waarin werd geprotesteerd tegen de arrestatie en detentie van een viertal UFC-leden op 22, 23 en 24 oktober. Francis Boua, Pierre Gaou, Tomékpé Amouzoukpe en Emile Kémédji Agbomadji werden vastgehouden omdat zij de bevolking in pamfletten hadden opgeroepen om niet te gaan stemmen.⁵⁴

Eind november 2002 werd de eindredacteur van *La Tribune du peuple*, Siliadin Kodjo, gearresteerd vanwege een artikel waarin hij het verbod op bijeenkomsten door oppositiepartijen bekritiseerde. Hij werd na enkele uren detentie vrijgelaten.⁵⁵

Op 26 december 2002 werd Sylvestre Djahlin Nikoué, directeur van *Le courrier du Citoyen*, gearresteerd vanwege een op 19 december 2002 gepubliceerd artikel waarin hij zegt dat al het mogelijk moet worden gedaan om te voorkomen dat president Eyadéma zich herkiesbaar stelt.

Omstandigheden in de gevangenissen

De omstandigheden in de gevangenissen zijn slecht en als hard te kenmerken. De gevangenissen zijn overvol (in een cel van 30 m² kunnen honderd personen zitten); de hygiënische omstandigheden en medische verzorging zijn ontoereikend. Soms kan slechts één maaltijd per dag worden verstrekt.⁵⁶

⁵⁰ RSF, [Un directeur de journal condamné à quatre mois de prison](#), 13 september 2002

⁵¹ IRIN, [Togo: Jail terms in presidential defamation case](#), 16 september 2002

⁵² Writers in Prison Committee International PEN (WiPC), [Editor arrested and falsely accused of writing article](#), 8 november 2002

⁵³ EIU, [Country Report - Togo](#), January 2003

⁵⁴ [www.letogolais.com](#), Lettre de l'UFC au Ministre de l'intérieur: [Arrestation arbitraire des militants UFC](#)

⁵⁵ EIU, [Country Report - Togo](#), January 2003 en RSF, [Un responsable de la Tribune du Peuple brièvement interpellé par la gendarmerie](#), 6 november 2002

⁵⁶ VN persbericht, [Human Rights Committee considers third periodic report of Togo](#), 76th session, 22 oktober 2002

Vrouwen zitten apart van mannen gevangen. Kinderen zitten vaak bij de vrouwen gevangen. In Lomé is een aparte gevangenis voor jongeren, de Brigade pour mineurs, die gemeenschappelijk beheerd wordt door politie en sociale diensten. Buiten de hoofdstad worden minderjarigen niet apart van volwassenen gevangen gehouden.

Politieke gevangenen worden vastgehouden in normale gevangenissen. Er zijn geen detentiecentra die bekend staan als martelcentra. Wel worden gevangenen soms geslagen, en af en toe komen berichten over martelingen naar buiten (zie 3.3.7).

3.3.7 Mishandeling en foltering

Hoewel verboden door grondwet en strafrecht, komen mishandeling en foltering voor, met name door leden van leger en politie. De daders blijven doorgaans onbestraft.

Leger en politie gebruiken traangas en de wapenstok om demonstraties met soms excessief geweld uiteen te slaan.

3.3.8 Verdwijningen

Er zijn geen recente meldingen van politiek gemotiveerde verdwijningen.

3.3.9 Buitengerechtelijke executies en moorden

In de verslagperiode zijn geen buitengerechtelijke executies gemeld. Daarbij moet wel gemeld worden dat buitengerechtelijke executies die in voorgaande jaren werden gepleegd ook eerst later aan het licht kwamen of bewezen konden worden.

3.3.10 Doodstraf

Het wetboek van strafrecht van 1997 kent de doodstraf voor commune delicten (zware moord, landverraad, spionage, gewapende staatsgreep), maar sinds 1979 zijn geen doodstraffen uitgesproken dan wel uitgevoerd.

Men kan spreken van een *de facto* moratorium.

3.4 Positie van specifieke groepen

3.4.1 Leden van de oppositie

Vooraf politiek actieve leden van de oppositie (inclusief journalisten, studenten, vakbondsleden en mensenrechtenactivisten) lopen het risico slachtoffer te worden van maatregelen als arrestatie, bedreiging, afranseling, huisuitzetting of foltering (zie 2.2 en 3.3). Daarbij is niet zozeer het lidmaatschap van een bepaalde partij doorslaggevend – politiek actieve personen zijn in Togo bijna altijd in partijen georganiseerd – als wel de mate van politieke activiteit. Voor zover bekend blijven personen die slechts lid zijn van een oppositiepartij, of hun familieleden, gewoonlijk buiten schot. Ook zij die tijdens de verkiezingen van 1998 voor de UFC optraden als verkiezingswaarnemer ondervonden geen problemen. De leiders en plaatselijke functionarissen van partijen lopen wel risico, en nemen dan ook vaak hun toevlucht tot particuliere bewaking van hun persoon. Ook is vastgesteld dat op geëngageerde leden van oppositiepartijen druk wordt uitgeoefend, onder meer door dreiging met verlies van werkplek of overplaatsing.

3.4.2 Vrouwen

De internationale ngo *Organisation Mondiale Contre la Torture (OMCT)*⁵⁷ toont zich bezorgd over het huiselijk geweld waar vrouwen in Togo aan blootstaan. In een rapport van het Mensenrechtencomité van de VN⁵⁸ wordt, in aansluiting op de bevindingen van het VN *Committee on economic, social and cultural rights* in 2000, de aandacht gevestigd op het gebrek aan wettelijke bescherming. Hoewel de Togolese grondwet gelijke behandeling van vrouwen garandeert en Togo regionale en internationale verdragen die discriminatie verbieden heeft ondertekend, is de dagelijkse werkelijkheid anders.

Het familierecht staat polygamie toe, stelt de minimum leeftijd voor vrouwen om te mogen trouwen op 18 jaar en voor mannen op 21 jaar, wijst de man aan als hoofd van het gezin en geeft hem het recht om alleen over gezamenlijk vermogen te beschikken.

Er is geen wetgeving die huiselijk geweld tegen vrouw verbiedt, waardoor de politie geen mogelijkheid heeft om bij aangifte op te treden. In principe kan een vrouw zich aan huiselijk geweld onttrekken door zich bijvoorbeeld te vestigen bij de eigen familie dan wel te vervoegen bij een van de centra van een ngo als de *Ligue Togolaise des Droits de la Femme*. In de praktijk is deze oplossing voor vele

⁵⁷

OMCT, *Violence against Women in Togo*, October 2002

⁵⁸

UN Commission on Human Rights, *Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective*, 31 januari 2002, E/CN.4/2002.83

vrouwen niet uitvoerbaar. Hervestiging bij de eigen familie is in de bestaande traditie niet goed mogelijk zonder dat de vrouw financieel bijdraagt aan het huishouden, terwijl vrouwen na een scheiding vaak zonder bezittingen en zonder eigen inkomen achterblijven. Opvangcentra van ngo's zijn nog niet berekend op verblijf voor langere tijd.

Daarnaast is de onderdrukking van vrouwen sociaal-cultureel bepaald. De traditionele rechtspraktijken en sociaal-economische omstandigheden bieden vrouwen geen mogelijkheid zich te beschermen tegen huiselijk geweld en gewelddadige culturele praktijken, zoals gedwongen huwelijken, conflicten over de bruidsschat, vrouwenbesnijdenis en gevolgen van weduwschap ('*rites de veuvage*').

Vele Togolese vrouwen zijn niet in het bezit van documenten als identiteitskaart, uittreksel van geboorteregister of trouwboekje, hetgeen hen uitsluit van wettelijke bescherming en burgerschap.

Een getrouwde vrouw kan slechts met toestemming van haar echtgenoot een paspoort aanvragen

Een groot deel van de getrouwde vrouwen heeft geen betaalde baan. Dit heeft meer te maken met de algehele economische malaise en hoge werkloosheid dan met formele belemmeringen voor vrouwen in de toegang tot een betaalde baan. Daarnaast wordt er nog relatief weinig aandacht besteed aan de opleiding van meisjes. In de steden zijn vele vrouwen actief in de informele sector, waar zij de straathandel beheersen. Vrouwen kunnen slechts in het leger dienen bij de medische dienst als arts of verpleegster.

Vrouwen zijn ondervertegenwoordigd in (hogere) posities in het maatschappelijke en politieke leven. Zo telt de huidige volksvergadering slechts vijf vrouwen op 81 volksvertegenwoordigers, en telde de vorige volksvergadering maar één vrouw. In het kabinet, bestaande uit 21 personen, hebben twee vrouwen zitting.

De overheid tracht de wettelijke gelijkheid van vrouwen vorm te geven, onder meer via het ministerie van Sociale Zaken en Ondersteuning van de Vrouw. Ook is een aantal ngo's actief dat zich bezighoudt met bewustwordingsactiviteiten.

Vrouwenbesnijdenis (of genitale verminking van vrouwen, *female genital mutilation*, ofwel FGM) wordt in vergelijking met sommige andere (West-) Afrikaanse landen op relatief kleine schaal toegepast, al gaat het naar schatting om 12% van de meisjes.⁵⁹

⁵⁹

US DoS, *Togo: Country Reports on Human Rights 2001*, 4 maart 2002

In Togo wordt besnijdenis type 1 toegepast, dat wil zeggen het geheel of gedeeltelijk verwijderen van de clitoris. De procedure wordt uitgevoerd op meisjes van de volgende etnische groepen: Moba, Tchokossi, Kotokoli en Haoussa. Niet exact bekend is hoeveel vrouwen of meisjes jaarlijks slachtoffer worden van deze praktijk, maar de *Ligue Togolaise des Droits de la Femme* gaat ervan uit dat bijna alle vrouwen binnen deze groepen besneden worden. Dit gebeurt veelal op zeer jeugdige leeftijd: enkele maanden na de geboorte.⁶⁰ Of men zich aan genitale verminking kan onttrekken hangt af van de regio, de omgeving, de familie en – afhankelijk van haar leeftijd - van betrokkene zelf.

Vrouwenbesnijdenis is sinds 1998 wettelijk verboden. Overtreding kan bestraft worden met gevangenisstraffen die kunnen oplopen tot enkele jaren of geldboetes. Deze wet wordt echter nauwelijks toegepast omdat genitale verminking zich meestal onttrekt aan het oog van de wet doordat de slachtoffers te jong zijn om zich te verweren en/of doordat betrokkenen (slachtoffers, familie) soms niet van de wet op de hoogte zijn. In de praktijk wordt de mogelijkheid effectief de bescherming van de overheid in te roepen tegen genitale verminking door deze factoren beperkt. De overheid ondersteunt wel (voorlichtings)activiteiten om de praktijk uit te bannen. De *Ligue Togolaise des Droits de la Femme* heeft verschillende kantoren verspreid over het land. Vrouwen en meisjes met problemen (ook andere dan genitale verminking) kunnen zich hier melden en de organisatie probeert hen op verschillende manieren bij te staan. Zij bemiddelt tussen slachtoffer en familie, schakelt eventueel de politie in en biedt indien nodig rechtsbijstand.

In het genoemde rapport van de OMCT⁶¹ wordt onderzoek door een lokale ngo geciteerd. De bevindingen geven aan dat de voorlichtingscampagnes van overheid en ngo's om vrouwenbesnijdenis terug te dringen, vruchten hebben afgeworpen. Vrouwenbesnijdenis wordt nu nog slechts uitgevoerd in afgelegen, overwegend moslim, gebieden. ' De overheid lijkt in de loop van de tijd minder actief te zijn geworden op het gebied van voorlichting en bewustwording. Deze rol is overgenomen door ngo's.⁶²

3.4.3 Homoseksuelen

Hoewel homoseksualiteit niet bij de wet verboden is, is homoseksualiteit maatschappelijk niet geaccepteerd en kunnen homoseksuelen die uitkomen voor hun seksuele geaardheid gediscrimineerd worden.

⁶⁰ US DoS, *Country reports on Human Rights Practices – 2001: Togo*, 4 maart 2002

⁶¹ OMCT, *Violence against Women in Togo*, October 2002

⁶² IRIN, *Togo: Promoting women's rights*, 14 augustus 2002

3.4.4 Etnische groepen

Hoewel de grondwet in overeenstemming is met het Verdrag inzake de Eliminatie van alle Vormen van Rassendiscriminatie, bestaat er geen lagere wetgeving die handelingen gebaseerd op etnische of rassendiscriminatie strafbaar stelt. In VN-verband is zorg uitgesproken over de eenzijdige samenstelling van het leger en de dominante positie van de Kabyé in alle vrije beroepen. Etnische spanningen in het noorden en in het zuiden zouden in het verleden minderheidsgroepen hebben gedwongen te vluchten naar buurlanden.⁶³

De VN toont zich ernstig bezorgd over maatschappelijke discriminatie op basis van etniciteit door alle etnische groepen, met name tussen zuiderlingen en noorderlingen, die zichtbaar is in *de facto* etnische segregatie in stedelijke buurten, en in patronen van kopen en huren in de particuliere sector. Deze spanningen tussen noorden en zuiden zijn in het verleden geregeld de oorzaak geweest van uitbarstingen van geweld van een duidelijk interetnisch karakter.⁶⁴ In de verslagperiode hebben zich echter geen aanvallen tussen etnische groepen voorgedaan.

Uitgesproken repressie op etnische basis door de overheid is niet vast te stellen, hoewel de etnische component altijd een rol speelt bij politieke afrekeningen en vervolgingsmaatregelen. De oververtegenwoordiging van de Kabyé (waartoe de president behoort) in leger en politie heeft gevolgen voor hun gedrag tegenover leden van de oppositie die tot andere stammen behoren, maar is zelden alleen verantwoordelijk voor concrete repressieve maatregelen.

Omgekeerd lopen juist Kabyé die oppositie-activiteiten ontplooiën, of de president en zijn bewind kritiseren, of deserteren uit het leger bijzondere risico's, daar zij beschuldigd worden van gebrek aan loyaliteit aan de opperbevelhebber respectievelijk het eigen volk.

3.4.5 Dienstplichtweigeraars en desertie

Togo kent geen dienstplicht, en gedwongen rekrutering komt niet voor. Desertie wordt normaal gesproken bestraft met zes maanden gevangenisstraf. Er zijn aanwijzingen dat politiek gemotiveerde desertie en/of desertie door leden van de etnische groep van de president (Kabyé) zwaarder worden aangerekend. De vraag hoe zwaar dergelijke bestraffing zal uitvallen, kan niet in zijn algemeenheid worden beantwoord. Er is geen duidelijke bovengrens aan te geven.

⁶³

UN, *Summary Record of the 1442nd meeting: Togo*, CERD/C/SR.1422, 11 juni 2001

⁶⁴

UN, *Review of the implementation of CERD: Togo*, E/C.12/1/Add.61, 21 mei 2001

De loyaliteit van het leger is voornamelijk gebaseerd op de etnische afkomst van de militairen en op het feit dat militairen hun salaris op tijd ontvangen, in tegenstelling tot andere overheidsfunctionarissen. Desertie zou economisch zeer onverstandig zijn en komt dan ook nauwelijks voor. Er zijn geen gevallen bekend van daadwerkelijke desertie of van strafvervolging van deserteurs.

4 Migratieproblematiek

4.1 Vluchtelingen en ontheemden in Togo

Togo kent geen ontheemdenproblematiek. Togo biedt onderdak aan vluchtelingen uit de regio.

Aan het einde van 2001 bevonden zich nog meer dan 11.000 merendeels Ghanese vluchtelingen in (vooral het noorden van) Togo.⁶⁵ Als gevolg van de burgeroorlog in Ivoorkust verwacht de UNHCR dat een klein aantal Ivorianen (circa 1.000) toevlucht in Togo zal zoeken.⁶⁶

Togo voert een ruimhartig beleid ten opzichte van vluchtelingen, ondanks sociale en economische beperkingen, en biedt onderdak aan ruim 12.000 vluchtelingen uit de regio. De Ghanese vluchtelingen in het noorden worden beschouwd als volledig geïntegreerd in lokale gemeenschappen. Deze vluchtelingen worden dan ook niet meer ondersteund door de UNHCR. In overleg met de betrokken overheden treft UNHCR voorbereidingen om 600 vluchtelingen die zich daartoe hadden aangemeld vrijwillig te repatriëren naar Ghana.

Daarnaast verblijven ongeveer 750 vluchtelingen uit de regio (uit het gebied van de Grote Meren, Sierra Leone, Liberia en Nigeria) in stedelijke gebieden in Togo.⁶⁷

Het UNHCR-kantoor in Togo werd eind 2001 gesloten, waarna de activiteiten in Togo werden voortgezet vanuit het kantoor in Benin en het regionale hoofdkantoor in Abidjan.

De UNHCR heeft geen terugkeerprogramma's voor vluchtelingen naar Togo, maar is in individuele gevallen behulpzaam bij terugkeer.

Togo is partij bij het VN Vluchtelingenverdrag en bij de Conventie inzake Vluchtelingen van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid. In december 2000 heeft Togo nationale wetgeving aangenomen inzake vluchtelingen, en de procedures voor de oprichting van een *Commission Nationale déligibilité* in gang gezet. Intussen beoordeelt een overgangscommissie, de *Commission Nationale d'Assistance aux Réfugiés*, bijgestaan door de UNHCR, asielaanvragen.

Het aanvragen van asiel in het buitenland vormt bij terugkeer in Togo in beginsel geen aanleiding voor represailles van de zijde van de overheid. Wel wordt de

⁶⁵ UNHCR Mid-Year Progress Report 2002

⁶⁶ UNHCR Inter Agency Flash Appeal for Côte d'Ivoire and the West Africa Sub Region, november 2002

⁶⁷ UNHCR, Global Appeal 2001 en Global Appeal 2002; en UNHCR, Mid-Year Progress Report 2001

binnenkomst van terugkerende afgewezen asielzoekers soms vertraagd omdat de autoriteiten de identiteit en nationaliteit van de betrokkene willen verifiëren. Deze verificatie gebeurt meestal door tussenkomst van de familie (of vrienden). Het komt voor dat de terugkerende asielzoeker om die reden gedwongen is de nacht op het vliegveld door te brengen (zie ook 3.3.4).

4.2 Opvang in de regio

Er bevinden zich circa 1.000 Togolese vluchtelingen in Ghana en 1.000 in Benin.⁶⁸

4.3 Minderjarigen

Wettelijke bepalingen met betrekking tot meerderjarigheid

De wettelijke leeftijd voor meerderjarigheid in Togo is 18 jaar; volgens de *Code des personnes et de la famille* is dit de minimumleeftijd voor burgerlijke aansprakelijkheid. Op deze leeftijd verkrijgt men ook actief stemrecht en draagt men strafrechtelijke verantwoordelijkheid.

De Togolese wetgeving kent leerplicht en gratis onderwijs tot de leeftijd van 15 jaar; in de praktijk echter wordt de leerplicht niet gehandhaafd, noch is gratis onderwijs gerealiseerd.

Specifieke bepalingen ten aanzien van 16- en 17-jarigen

Voor meisjes is de wettelijke minimumleeftijd voor het huwelijk 18 jaar (voor jongens 21 jaar); in nood- of uitzonderingsgevallen (bijvoorbeeld zwangerschap) kan een rechter dispensatie geven van deze leeftijdsgrenzen, tot minimaal 15 respectievelijk 18 jaar.

Het rijbewijs kan gehaald worden vanaf de leeftijd van 16 jaar.

Kinderarbeid is verboden onder de leeftijd van 15 jaar. Minderjarigen ouder dan 15 jaar mogen slechts lichte werkzaamheden verrichten. Togo heeft de conventies nr. 138 (inzake de minimumleeftijd voor arbeid door kinderen) en 182 (inzake de ergste vormen van kinderarbeid) van de *International Labour Organization* (ILO) geratificeerd.

Reis- en identiteitsdocumenten

Jongens en meisjes kunnen vanaf de leeftijd van 15 jaar, met toestemming van een ouder, een nationale identiteitskaart aanvragen en verkrijgen. Deze

⁶⁸

identiteitskaarten zijn overigens verplicht om bepaalde schoolexamens te kunnen afleggen.

Minderjarigen kunnen een eigen paspoort aanvragen (geen minimumleeftijd), met toestemming van een ouder. In het geval een minderjarige moet reizen zonder zijn ouders wordt hem een 'laissez-passer' model B verstrekt bij wijze van paspoort. Een minderjarige kan in geen geval reis- of identiteitsdocumenten aanvragen zonder de toestemming van een ouder.

Werkende jongeren

Geen enkele Togolese traditie verzet zich ertegen dat jongeren werken.

Toch is het in de steden zeldzaam dat een familie die over financiële middelen beschikt toestaat dat kinderen werk zoeken, afgezien van vakantiewerk. Hierbij speelt mee dat de arbeidsmarkt verzadigd is, waardoor vele afgestudeerden langdurig werkeloos zijn en er weinig plaats is voor de jongeren. Wel zijn in de steden de 16- en 17-jarigen (zowel jongens als meisjes) sterk vertegenwoordigd onder de straatkinderen in de informele economie, als parkeerwachters, sjouwers, straatverkopers, klantenwerfers voor taxichauffeurs, etc. Meisjes zijn ook vaak werkzaam als prostituee.

Op het platteland daarentegen is het gebruikelijk dat jongeren (zowel jongens als meisjes) in de landbouw werken.

Werkende kinderen zijn een normaal verschijnsel in Togo, dat zijn wortels heeft in de Togolese traditie. Jonge meisjes die in gezinnen van familie of bekenden worden geplaatst, zijn vaak slachtoffer van seksueel misbruik of worden behandeld als slaven. De overheid tracht door voorlichting en onderwijs verbetering in de situatie te brengen.

4.3.1 Zelfredzaamheid

Jongeren van 16 en 17 jaar, of ze nu werken of niet, worden in het algemeen niet als zelfstandig beschouwd. Hun ouders beschouwen hen als onvolwassen. Slechts straatkinderen, wier relatie met hun familie evident verbroken is, kunnen worden beschouwd als *de facto* zelfstandig vóór hun achttiende jaar. Zelfredzaamheid wordt in Togo in de praktijk afgemeten aan de financiële zelfredzaamheid, huwelijk en eigen huisvesting. Voor geen van deze drie criteria bestaan vaste leeftijden, en in de gemiddelde leeftijden bestaan grote verschillen tussen streken, tussen stedelijke en landelijke milieus, tussen verschillende sociale klassen en tussen jongens en meisjes. Nergens in Togo stelt de traditie een leeftijdsgrens waarboven minderjarigen voor zichzelf zouden moeten zorgen. In het algemeen zal een jongeman vanaf ongeveer zijn 25e jaar, als hij werk heeft, op eigen benen staan. Een meisje verwerft veelal zelfstandigheid ten opzichte van haar familie door het huwelijk.

Regionale verschillen uit zich bijvoorbeeld in het verschijnsel dat in de noordelijke regio's van Togo het ouderlijk gezag in het algemeen sterker is dan in de zuidelijke; de grens ligt ongeveer bij Sokodé in de centrale regio. Verschillen tussen stedelijke en landelijke milieus zijn nog sterker dan de regionale verschillen. Kinderen in de dorpen verwerven vaak eerder een zekere mate van zelfstandigheid, daar zij de mogelijkheid hebben zich eigen financiële middelen te verschaffen. Al vanaf de leeftijd van 10 of 11 jaar beginnen zij in kleine groepjes geld te verdienen met het hoeden van vee, jagen van klein wild, vissen, op het land werken, etc. Meisjes ontwikkelen nog eerder dan jongens enige zelfstandigheid in hun taken in het huishouden en bij het zorgen voor de kleine kinderen, evenals in de kleine handel. In de stad daarentegen zijn kinderen gedurende lange tijd zeer afhankelijk van hun ouders, daar zij niet beschikken over de mogelijkheden geld te verdienen. Jongens hebben in de stedelijke milieus vaker dan meisjes een aanzienlijke vrijheid binnen de familie. In vele gevallen, wanneer de relaties goed zijn, blijven kinderen in de stad hun gehele leven wonen bij hun ouders.

Kinderhandel

In VN-verband is zorg uitgesproken over het verschijnsel dat mensenhandel in Togo voornamelijk kinderen betreft, die vanaf de leeftijd van twee jaar verkocht worden voor (toekomstig) werk op plantages of als huispersoneel. Deze kinderen zouden op grote schaal worden uitgebuit, slecht gevoed, armoedig gekleed en onvoldoende verzorgd. Hoewel de VN de inspanningen van de regering van Togo om het probleem van de kinderhandel aan te pakken erkent, zijn de diepere oorzaken van deze problemen niet voldoende aangepakt.

4.3.2 Opvang

In Togo wordt, in het geval beide ouders van een minderjarige overleden zijn, deze minderjarige in principe opgevangen door de familie van hetzij de vader hetzij de moeder. Binnen die familie wordt een persoon aangewezen die de verantwoordelijkheid voor de minderjarige van de overleden ouders overneemt. Van tevoren staat niet vast welk van beide families de opvang op zich neemt, veelal is dit de familie die de sterkste economische positie heeft. Het is niet ongebruikelijk dat kinderen worden opgevoed door (kinderloze) familieleden, burens of vrienden.⁶⁹

Als gevolg van toegenomen armoede en individualisering komt het echter, met name bij arme families, tegenwoordig voor dat in de praktijk niemand voor de minderjarige wees zorgt, en dat deze op zichzelf aangewezen is. In de steden zijn grote aantallen straatkinderen te vinden.

⁶⁹

Dr. Judy Rosenthal, *Possession, Ecstasy & Law in Ewe Voodoo*, 1998

Daarnaast is de laatste jaren het verschijnsel van de kinderhandel, in West-Afrika in het algemeen en Togo in het bijzonder, toegenomen. De oorzaak van deze toename moet waarschijnlijk deels gezocht worden in misbruik van de traditionele gewoonte kinderen voor een deel van hun opvoeding onder te brengen bij familieleden die in een betere sociaal-economische positie verkeren dan de ouders. In de situatie van toenemende armoede waarin vele Togolese families zich bevinden, wordt door kindersmokkelaars misbruik gemaakt van deze traditie. Veelal zonder dat de familie beseft wat er gaande is worden Togolese kinderen naar met name Gabon, Nigeria en Ivoorkust gebracht om daar gedwongen te werken. Jongens werken veelal op plantages, meisjes als huishoudelijke hulp, onder zeer slechte werkomstandigheden.⁷⁰

In Togo zijn geen opvangcentra voor alleenstaande jongeren vanaf de leeftijd van veertien jaar, en slechts enkele, niet-gouvernementele, opvangcentra voor jongere kinderen. De opschorting van het grootste deel van de buitenlandse hulp is mede debet aan deze situatie.

De overheid beschikt niet over opvangcentra voor alleenstaande jongeren, anders dan voor jeugdige delinquenten. Binnen de overheid is het ministerie van Sociale Zaken, departement voor de Bescherming en Bevordering van het Gezin en van Kinderen, verantwoordelijk voor het jeugdbeleid. Dit departement werkt nauw samen met niet-gouvernementele organisaties (ngo's) om het groeiende probleem van straatkinderen op te vangen en streeft ernaar straatkinderen te voorzien van identiteitskaarten, en ze te beschermen tegen schoonveegacties van de politie.⁷¹ Ook beheert deze afdeling twee rehabilitatiecentra voor jeugdige delinquenten, waarvan één in Lomé en één in Atakpamé. In deze centra worden de delinquenten voorbereid op hun terugkeer in de maatschappij. Het centrum in Atakpamé staat op het punt zijn deuren te sluiten bij gebrek aan financiële middelen.

Slechts enkele ngo's verzorgen opvang van minderjarigen in centra en dan alleen voor jonge alleenstaanden (in elk geval jonger dan 14). Deze centra zijn beperkt in aantal, van geringe capaciteit en alle overvol. Alle centra kampen met een tekort aan fondsen om de kwaliteit van de opvang op peil te houden en om capaciteitsuitbreiding te realiseren. Bijgevolg is de kwaliteit van de opvang, gemeten naar lokale omstandigheden, laag.

De organisatie *SOS-Villages des Enfants* neemt in twee centra kinderen op tot de leeftijd van ongeveer 5 jaar, voornamelijk wezen waaronder in toenemende mate AIDS-wezen. De kinderen worden vervolgens via scholing voorbereid op een zelfstandige toekomst.

De organisatie *Terre des Hommes* richt zich op mishandelde kinderen (waaronder straatkinderen) tot een maximale leeftijd van 14 jaar. De aanpak is erop gericht

⁷⁰ UNICEF, *Child Trafficking in Sub-Saharan Africa, Country Report Togo*, 2001

⁷¹ UN, *Summary record of the 420th meeting: Togo*, CRC/C/SR.420, 2 februari 1998

kinderen te herenigen met hun familie. Zo nodig kunnen de kinderen tijdelijk worden opgevangen in een centrum met een capaciteit van 30 kinderen. Het centrum is thans met 45 kinderen overvol.

WAO-Afrique, een internationale ngo, coördineert een regionaal programma ter bestrijding van slavernij, in samenwerking met onder meer UNICEF en *Plan International*. Het voornemen bestaat om in 2002 een doorgangscentrum in te richten voor de eerste opvang van bevrijde kindsclaven, voorafgaand aan hereniging van de kinderen met hun familie.

In juni 1997 werden 240 kinderen gevolgd door voogdijgezinnen.⁷²

Voor adoptie bestaat geen omvattend wettelijk kader dat in lijn is met het Verdrag inzake de Rechten van het Kind.⁷³

4.4 Activiteiten van internationale organisaties

Activiteiten van internationale organisaties in Togo zijn beperkt.

Voor de activiteiten van UNHCR wordt verwezen naar 4.1 en 4.2.

Het Wereldvoedselprogramma (WFP) en het *United Nations Development Fund* (UNDP) hebben geen activiteiten in Togo.

UNICEF heeft een bescheiden programma, met name gericht op onderwijsverbetering. Daarnaast maakt Togo deel uit van een initiatief van UNICEF ter bestrijding van kindersmokkel in Afrika ten zuiden van de Sahara. Het *International Committee of the Red Cross* (ICRC) concentreert haar activiteiten in Togo op mensenrechteneducatie van leger en politie en leidende figuren in het maatschappelijk middenveld. Het ICRC bezoekt in Togo geen gevangenen.

4.5 Beleid van andere Europese landen

In de eerste helft van 2002 werden de meeste Togolese asielverzoeken ingediend in Duitsland (688), Nederland (272), België (133), Frankrijk (127) en het Verenigd Koninkrijk (38). In de andere landen werden minder dan 30 asielverzoeken ingediend.

België

In België wordt aan leden van de oppositie, die aan kunnen tonen geleden te hebben onder het huidige regime, asiel verleend. Uitgeprocedeerde asielzoekers worden in principe uitgewezen.

⁷² UN, *Summary record of the 420th meeting: Togo*, CRC/C/SR.420, 2 februari 1998

⁷³ UN, *Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Togo*, CRC/C/15/Add.83, 10 oktober 1997

Duitsland

In Duitsland wordt aan Togolese asielzoekers asiel verleend indien zij aannemelijk maken dat zij getuige waren van schendingen van mensenrechten, op politieke gronden gedeserteerd zijn of op geprofileerde wijze tegen het regime in Togo dan wel in het buitenland politiek actief zijn geweest.

Uitgeprocedeerde afgewezen asielzoekers worden verwijderd. In de periode januari t/m september 2002 werden 67 personen (al dan niet afgewezen asielzoekers) daadwerkelijk naar Togo verwijderd.

Verenigd Koninkrijk

Alle asielverzoekers uit Togo worden in het Verenigd Koninkrijk individueel beoordeeld. Uitsluitend oppositieleden die zich bijzonder hebben geprofileerd, kunnen in aanmerking worden gebracht voor categoriale bescherming. Afgewezen asielzoekers worden in principe verwijderd.

Zwitserland

Alle Togolese asielverzoeken worden in Zwitserland individueel beoordeeld. Er is geen sprake van categoriale bescherming. Asielzoekers uit Togo komen niet in aanmerking voor subsidiaire bescherming, doch wel kan in individuele gevallen een vervangende maatregel in plaats van uitwijzing worden uitgesproken.

5 Samenvatting

In de verslagperiode werd duidelijk dat het democratiseringsproces, dat met de ondertekening van de Kaderovereenkomst van Lomé in 1999 leek te zijn ingezet, een schijnbeweging is geweest. De afspraken van de Kaderovereenkomst, die eerlijke parlementsverkiezingen moesten waarborgen, werden geschonden. De verkiezingen werden tot twee maal toe uitgesteld (tot 27 oktober 2002) en uiteindelijk geboycot door de belangrijkste oppositiepartijen, nadat de regering eenzijdig de nationale kiesraad ontbonden had.

De grondwet werd op 30 december 2002 aangepast zodat een president een onbeperkt aantal ambtstermijnen mag vervullen. President Eyadéma kan zich nu wederom verkiesbaar stellen voor de presidentsverkiezingen die voor 2003 op het programma staan. De positie van de president bleef, ondanks toenemende discussie binnen de gelederen van de RPT, onveranderd sterk, mede door de rol die de Togolese president aanvankelijk kon spelen bij het onderhandelen in het conflict in Ivoorkust.

De oppositiepartijen die de parlementsverkiezingen boycotten, werden door diverse overheidsmaatregelen, zoals het verbod op het houden van partijbijeenkomsten en het beperken van de persvrijheid, tegengewerkt. Na de verkiezingen werd het in augustus 2002 gevormde eenheidsfront van enkele oppositiepartijen uitgebreid, al bleef de oppositie ook binnen dit eenheidsfront ernstig verdeeld.

De mensenrechtensituatie bleef slecht. Het duidelijkst was dit zichtbaar in het monddood maken van de oppositiepers door arrestatie van journalisten en inbeslagname van oplagen, met name als kritiek werd geuit op president Eyadéma of zijn familie. In de verslagperiode werd een tweetal gedetineerde oppositieleiders veroordeeld tot een gevangenisstraf. Andere oppositieleiders verkozen vrijwillige ballingschap. Actieve leden van oppositiepartijen werden geïntimideerd en soms gedetineerd.

De wettelijke leeftijd voor meerderjarigheid in Togo is 18 jaar. Jongeren van 16 en 17 jaar, of ze nu werken of niet, worden in het algemeen niet als zelfstandig beschouwd. Slechts straatkinderen, wier relatie met hun familie evident verbroken is, kunnen worden beschouwd als *de facto* zelfstandig vóór hun achttiende jaar. Minderjarige wezen worden in principe opgevangen door de familie van vaderskant of moederskant, veelal door de familie met de sterkste economische positie. Als gevolg van toegenomen armoede en individualisering komt het echter tegenwoordig voor dat in de praktijk niemand voor een minderjarige wees zorgt. De overheid beschikt niet over opvangcentra voor alleenstaande jongeren, anders dan voor jeugdige delinquenten. Slechts enkele ngo's verzorgen opvang van

minderjarigen in centra, en dan alleen voor alleenstaanden jonger dan veertien jaar. Deze centra zijn beperkt in aantal, van geringe capaciteit en alle overvol. De kwaliteit van de opvang is, afgemeten aan lokale omstandigheden, laag als gevolg van tekorten aan fondsen.

UNHCR blijft bereid individuele vluchtelingen, die aangeven te willen terugkeren naar Togo, te begeleiden. Slechts Duitsland en België onderscheiden in hun asielbeleid categorieën Togolezen met een groter risico op vervolging. In principe worden afgewezen asielzoekers verwijderd, al zijn alleen voor Duitsland aantallen bekend van daadwerkelijke uitzettingen.

Literatuurlijst

Afrika Studiecentrum, Een schijn van voodoo, januari 2000

Amnesty International Report 2002

CIA, World Fact Book, 2002

Economist Intelligence Unit, Country Report Togo, July 2002, London

Economist Intelligence Unit, Country Report Togo, October 2002, London

Economist Intelligence Unit, Country Report Togo, January 2003, London

Europa Publications, Africa South of the Sahara 2002: Togo, Introductory Survey

Organisation Mondiale Contre la Torture, Violence against Women in Togo, October 2002

Rosenthal, Dr. Judy, Possession, Ecstasy & Law in Ewe Voodoo, 1998

US Department of State, Country Reports on Human Rights Practices 2001, 4 maart 2002

Overige informatiebronnen:

www.allAfrica.com

Ambassade van Frankrijk in Togo, www.ambafrance-tg.org

Coalition to stop the use of Child Soldiers, www.child-soldiers.org

Committee to Protect Journalists, www.cpj.org

Le Togolais, www.letogolais.com

Reporters Without Borders / Reporters sans frontières, www.rsf.fr

Ambassade van Frankrijk in Togo, www.ambafrance-tg.org

Kaart van Togo

Gebruikte afkortingen

CAR	Comité d' Action pour le Renouveau
CENI	Commission Electorale Nationale Indépendente
CFD	Coalition des Forces Démocratiques
CPS	Comité paritaire de suivi
C7	Comité des sept Magistrats
HAAC	Haute autorité de l'audiovisuel et de la communication
OAE	Organisatie van Afrikaanse Eenheid
(OAU:	Organisation of African Unity)
RPT	Rassemblement pour le Peuple Togolais
RSDD	Rassemblement pour le Soutien de la Démocratie et le Développement
UFC	Union des Forces du Changement
UNITA	Uniao Nacional para a Independência Total de Angola
USCR	US Committee for Refugees
UTD	Union Togolaise pour la Démocratie
UEMOA	Union économique et monétaire ouest-africaine